

Papp Richárd

A délvidéki magyarok nemzettudatának aktuális állapota kulturális antropológiai szemmel

A kulturális antropológia partikularitása és autentikussága a vajdasági magyarok identitásának kutatásában

Az 1990-es évek végén kezdtük meg kulturális antropológiai kutatásainkat feleségemmel, Hajnal Virággal. Előttünk nem végeztek még szisztematikus antropológiai kutatásokat ezen a területen. A jelen tanulmány ezért elsősorban arra törekszik, hogy a kulturális antropológiai megközelítés és kutatómódszertan sajátosságainak rövid ismertetésével, majd egy konkrét és aktuális jelenség körüljárásával mutassa be és tegye továbbgondolhatóvá azokat a meglátásokat, amelyeket egy kulturális antropológiai kutatás képes lehet leírni és értelmezni a vajdasági magyarság kultúrájáról és identitásáról.

Szándékosan választottam ezért egy olyan témát tanulmányom tárgyául, amely a nemzetpolitikai makrojelenségeknek, a Kárpát-medencében élő magyarság egészét érintő folyamatoknak a mindennapokban átélte, megélt jelentéstartalmait, hatásait próbálja feltárni a maguk „hús-vér” mikrovalóságában.

Kulturális antropológusként kutatásaim alapját a részt vevő megfigyelés képezi. A részt vevő megfigyelés az adott-vizsgált kultúra mindennapjaiban való osztozást jelenti, amely által lehetővé válik a hétköznapok és az ünnepek jelenségeiből, a beszélgetések és az interjúk narratíváiból kirajzolódó valóságtartalmak aprólékos-részletes körüljárása. Ezeket a kutatott közösség tagjai számára valóban fontos és releváns társadalmi tényeket, motívumokat pedig az antropológus úgy értelmezi, hogy azokat a tágabb etnográfiai és szociokulturális kontextusba ágyazza, azaz holisztikusan elemzi. Mindez azt jelenti, hogy nem beszélhetek én sem például a „vajdasági magyarság identitásáról” anélkül, hogy ne végeztem volna többéves terepmunkát meghatározott közösségekben (elsősorban Zentán, Bácsfeketehegyén és Dobradóban), nem vettem volna részt a tanulmányban később bemutatandó rítusokon, valamint ha nem lennének ismereteim a vajdasági magyarság társadalomtörténetéről, jelenlegi szociológiai, politikai, gazdasági, interetnikus és vallási jellemzőiről vagy a nemzetpolitikai folyamatokról. Kutatásaim során ezért a mindennapok életében való részvétellel együtt minden meghatározó rítuson megpróbálok részt venni, s az ott tapasztaltakat átbeszélni a résztvevőkkel és a részt nem vevőkkel egyaránt. Interjúimat, beszélgetéseimet minden korosztállyal, társadalmi réteggel, különböző státuszokkal rendelkezőkkel, magyarokkal, szerbekkel egyaránt megpróbálok körüljárni. Eredményeimet megpróbálok úgy objektivizálni, hogy tanulmányaim megjelenése előtt lektoráltatom „fő adatközlőimmel”, akikkel folyamatos kapcsolatban vagyok.

Munkáim „objektivitásának”, „átfogó jellegének” sarokköveit is ezekben a „szubjektív mozzanatokban”, a kutatott közösség valóságán belül látom megragadhatónak. Felmerülhet azonban a kérdés, mitől lehet egy antropológiai kutatás „autentikus”, miért „jó” az egy társadalomnak, ha megtűri ezeket a terepmunkásokat. A kérdésekre megfogalmazható válaszlehetőségeket Lévi-Strauss segítségével próbálok megfogalmazni, hiszen a tőle származó gondolatok (Lévi-Strauss 2001/I: 270–285) egy „autentikus”, objektív-elemző teoretikus meglátásait közvetítik felénk: Lévi-Strauss az etnográfiai, etnológiai és antropológiai diszciplínák viszonyrendszerét azok módszertani összefüggésében szemléli. Eszerint az etnográfiát a kutatás első, a megfigyelés és leírás fázisának nevezi, amely magában foglalja a terepmunkát mint a sajátos kulturális jelenségek értelmezésére vonatkozó módszerek és technikák együtteseit. Az etnográfiai

kutatás így egy „kellően behatárolt csoportra vonatkozik”, amelyben „a szerző személyes tapasztalatai során tett megfigyeléseinek legnagyobb részét” gyűjti egybe.

Az etnológia ehhez képest az „első lépés” a szintézis felé. Az etnológia úgy tesz lépéseket e „szintézis” irányában, hogy felhasználja az etnográfiai megfigyelés eredményeit „folytatását képezve” azoknak. Az említett „szintézis” három lehetséges iránya a földrajzi (szomszédos csoportokra vonatkozó ismeretek ötvözése), történeti („ha egy vagy több népesség múltját akarjuk rekonstruálni”) és a szisztematikus („ha egy adott típusú technikát, szokást vagy intézményt próbálunk elkülöníteni, hogy annak szenteljünk megkülönböztetett figyelmünket”) megközelítés és elemzés.

E „szintézisek” mindegyikének velejárója és kritériuma a terepmunkára épülő kutatási eredményekkel együtt az az értelmezési mód, miszerint a „társadalmi élet valamennyi – gazdasági, technikai, jogi, esztétikai, vallási – aspektusa jelentéssel bíró rendszert alkot, s ezek egyikét sem lehet megérteni anélkül, hogy a többi közé ne helyeznénk”.

És ezzel Lévi-Strauss szerint el is érkeztünk az antropológiai fázis tartományába. A szociális és kulturális antropológiai „fázis” ugyanis az etnográfiai és etnológiai következtetések fent idézett holisztikus ötvözetét jelenti. Ennek fényében a tekintélyes kutató megállapítja, hogy az „antropológia az ember globális megismerését célozza”, és ezáltal ő (is) olyan „konklúziókra akar jutni, amelyek minden emberi társadalomra érvényesek a modern nagyvárosoktól a legkisebb melanéziai törzsig”.

Az antropológia ebben a törekvésben fedezi föl azokat az „autentikussági szinteket”, amelyekről releváns értelmezésekkel tud szolgálni: „... az antropológia egyre inkább érdeklődve a modern társadalmak iránt, autentikussági szinteket ismer föl és különít el ezekben. Az etnológus számára az teszi lehetővé, hogy ismerős terepeken mozogjon, amikor egy-egy falut, vállalatot, egy nagyvárosi »szomszédságot« (mint az angolszászok mondják: neighbourhood) vizsgál, hogy ezekben mindenki mindenkit ismer vagy majdnem.” Az „autentikusság szintje” ebből következően „teljes társadalmakat... vagy pedig olyan társadalmi tevékenységmódokat” jelöl, „amelyeket minden esetben sajátos pszichológiai mélység jellemez, s ahol az interperszonális kapcsolatok és a társadalmi viszonyok rendszere egyetlen egészbe illeszkedik”.

Az elmondottakból az antropológiai megismerés „autentikussága” is kiviláglik, hiszen „e megkülönböztető jegyekből azonnal adódik egy következmény: a társadalmi élet ilyen formáit soha nem lehet csupán kívülről megismerni. Ahhoz, hogy megértsük őket, arra van szükség, hogy a kutatónak sikerüljön a maga számára létrehozni a rájuk jellemző szintézist, vagyis hogy ne érje be elméleti elemzéssel, hanem illessze egységbe őket, mégpedig személyes tapasztalat: saját élménye formájában” (Lévi-Strauss 2001/I: 270–285).

Az antropológus tehát így járul hozzá világunk és önmagunk „globális megértéséhez”. A közelmúltban elhunyt kiváló antropológus, kedves tanárom, Boglár Lajos terepmunkái fényében látta mindezt: „Külföldi kollégák vetették föl a kérdést, ha ennyi időt szánok egy törzsi 'szerelemre', lehetséges-e az intenzív szubjektivitás mellett bármiféle általánosítás? Eljuthatunk-e egyetemes érvényű értékekhez összehasonlítás nélkül? A válaszom igen egyszerű: minél nagyobb tereptapasztalattal rendelkezünk, annál nagyobb a valószínűsége, hogy meglássuk/megtaláljuk az egyes mögött az általánost, hiszen éppen a több tapasztalat birtokában vagyunk képesek kiemelni a különöst, a sajátost, a lényegyet hordozót a jelenségek láncolatából” (Boglár 2002: 1).

A kulturális antropológia „autentikussága” tehát éppen „partikularitásában” rejlik, hiszen a lokális kultúrák megélt valóságaiba enged bepillantást, megadva számunkra a lehetőséget, hogy ne mások világairól, hanem ezeknek a világoknak a megélőivel együtt gondolkozzunk el róluk (vö. Geertz 1994: 170–200.)

A leírtak alapján úgy vélem, hogy antropológiai kutatásainkkal olyan kézzelfogható tudásanyaggal szolgálhatunk komparativista elemzések, „szintézisek” számára is, amelyek által tágabb történeti-társadalmi összefüggésekre is rávilágíthatunk. A „partikuláris” valóságok feltárására történelmi, társadalmi, etnikus törésvonalakkal és kibeszéletlen traumákkal terhelt régióknak is elengedhetetlen szüksége van.

Kutatásaim is ezeknek a „mély” valóságtartalmaknak a felismeréséhez és tágabb kontextusban való továbbgondolásához kívánnak hozzájárulni (Szarka 2004: 2–3).

Következő esettanulmányom is ezekkel a módszerekkel és törekvésekkel kíván hozzájárulni a Vajdaságban élő magyarok identitásáról folyó diskurzushoz. Ennek az összetett kérdéskörnek sajátosságát már a vajdasági magyarság megközelítésének problematikussága is jelzi. Több lehetőség is nyílik ugyanis a vajdasági kisebbségi magyar közösség lehetséges néprajzi, antropológiai körülírására, meghatározására és megközelítésére. A vajdasági magyarságot etnikus csoportnak, közösségnek is tekinthetjük, definiálhatjuk a vajdasági, szerbiai interetnikus környezetben. Ebben az értelemben az „etnikus” szó az etnikum melléknévi változatát jelenti az „etnikai” fogalommal szemben, amely – Sárkány Mihály gondolatait követve – a magyar nyelv lehetőségeit kihasználva „etnikumhoz hasonlót”, az „etnikai derivátumát” jelöli (Sárkány 2000: 99).

Etnikumon, etnikus közösségen emberek olyan meghatározott, történetileg kialakult csoportját értem, amely közösen birtokolt hagyományvilággal, kulturális vonásokkal és e közösséghez való tartozást, valamint más csoportoktól való különbözőséget kifejező azonosságtudattal rendelkezik. Ehhez az azonosságtudathoz kapcsolódik az etnikus közösség identitástudatának történeti folytonosságérzete, „állandósága” is, de mivel éppen történetileg alakuló csoportról van szó, ezért a kutatások során figyelembe kell venni az etnikum összetevőinek, az általa hordozott kultúrának változásait is a folyamatos adaptációk során (Boglár 1995: 5; Sárkány 1977: 745).

Ugyanakkor jelölhetjük a vajdasági magyarságot magyar „néprajzi-etnikai csoportként” is, ha a magyarságon belüli „alegységként” tekintünk rá, amely saját „mi” tudattal rendelkezik, és elhatárolja magát más magyar közösségektől is. Ilyen különbségtevést tapasztalhatunk a vajdasági magyarság identitásában, amely a trianoni döntést követő politikai-területi elkülönülést kulturális eltérésekkel is alátámasztja, elsősorban a szerb kultúrával való együttélés és adaptációk hatásával magyarózva mindezt, ahogy ezt a következőkben is látni fogjuk. Ennek fényében akár sajátos „táji, nagytáji csoportnak” is tekinthetjük a vajdasági magyarságot (Kósa-Filep 1983: 40–51) Ezzel együtt ugyancsak a magyarságon belül mint nemzetrészt is megközelíthetjük a Szerbiában élő magyarságot. Erre utalnak kutatott közösségeim önelemzései is, amikor magukat mint délvidéki magyarokat helyezik el a nemzeti közösségen belül. Ez utal a fenti különbözőségekre is, de párhuzamosan rámutat arra is, hogy a délvidéki magyarság különbsége a többi magyar csoporttól csupán az egységes magyar nemzetben belül releváns.

A Vajdaság ma Szerbia tartománya, amelyet a Bácska (északi sávjának kivételével), a Bánság és a Szerémség történelmi régiói alkotnak. A Vajdaságban lakik a szerbiai magyarok nagy része. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után Bács-Bodrog, Temes, Krassó megyéből és Szerém megye két kerületéből az osztrák hatalom új közigazgatási területet szervezett „Temesi Bánság és Szerb Vajdaság” néven. Ezt a területet 1849 és 1860 között központilag kormányozták Bécsből. A Vajdaság elnevezést a szerbek ezután is megtartották, míg a magyar nyelvben tájfogalomként csak a trianoni döntés és a területnek a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz való csatolása után kezdett terjedni – először Jugoszláviában, azután Magyarországon is. A Vajdaság megnevezés általánossá válását segítette elő Magyarország és Jugoszlávia későbbi szocialista államhatalmainak ideológiája is, mivel a Délvidék elnevezést „irredentának” minősítette

(Kósa–Filep 1983: 191–192). A Délvidék megnevezés tehát olyan történeti-politikai tájfogalom, amelynek tartalma koronként változik.

A Délvidék elnevezésén a középkorban „alvidék”, majd „végvidék” értelemben a dél-magyarországi vármegyéket (Verőce, Pozsega, Szerém, Bács, Torontál, Temes, Keve), illetve a Dunán és a Száván túli bánóságokat (Ozorai, Sói, Macsói, Szörényi) értették. Később, a 18–19. században a Bácskát és a Bánáságot jelölte. 1918 után a Magyarországtól Jugoszláviához csatolt részeket nevezték Délvidéknek (Kósa–Filep 1983: 81–82). Terepmunkám helyszínén kutatásaim megkezdésekor a Vajdaság elnevezés volt elterjedtebb. Később azonban egyre többen a Délvidék elnevezést használták, kiemelve ezzel a régiónak a magyar nemzethez való tartozását, és elutasítva annak 1849–1860-ban, az osztrák abszolutizmus idején Szerb Vajdaságként ismert elnevezését. A Délvidék elnevezés ebben az összefüggésben mint a vajdasági magyarság nemzetrészként való megjelölése értendő, amely elsősorban a nemzettudatot elmélyítő közösségi rítusok nyomán vált mára a kutatott kisebbségi kultúra köznyelvének és evidenciakészletének a részévé. A Délvidék elnevezést beszélgetőtársaim a többi, korábban Jugoszláviához csatolt nemzetrészek átfogó nevéként is használják, de hangsúlyos és közérthető jelentéssel elsősorban a vajdasági magyar közösséget fedi le. Ezért a következő esettanulmányban én is egymás szinonimáiként említem a Vajdaságot és a Délvidéket, kitérve azonban a megnevezéseknek sajátos jelentésére, amikor azok kontextusa megkívánja.

Kutatási tapasztalataim alapján úgy látom, hogy a vajdasági magyarság egyértelműen és egyöntetűen a magyar nemzet mint történetileg kialakult tartós közösség részének tekinti közösségét, melyet egységes történeti terület és történelmi sors, azonos nyelv és kultúra, valamint az ezek alapján megnyilvánuló és kinyilvánított összetartozás-tudat köt össze (Kósa 1980: 706).

Így a sokszínű magyar nemzeti kultúra részeként is megközelíthetővé válik a délvidéki magyarság, miközben a nemzettudat jelentéstartalmait az általam kutatott lokális-etnikus identitás részeként is vizsgálhatóvá teszi. A nemzethez való tartozás identitáselemei és az ezekhez kapcsolódó kulturális (és ezen belül) rituális gyakorlat a saját identitás kereteinek szimbolikus kitágítását, egyetemessé tételét és legitimizációját szolgálják a vajdasági magyarság életében. Ez is mutatja, hogy a magyar nemzethez tartozás olyan integratív „sarokköve” a vajdasági magyar identitásnak, amely által, illetve amelyhez viszonyítva határozza meg a vajdasági magyarok saját-etnikus önképét, sztereotípiáit, mentalitáskategóriáit, érték- és normarendszerét, ezáltal szabályozva és alakítva az interetnikus kapcsolatok stratégiáit, valamint ezekhez viszonyítva a szerbség kultúrájának és etnikus jellemzőinek megítélését is.

Ezért sem lehet kutatott közösségeim identitását „többszörösnek” vagy „kettősnek” nevezni, mert éppen komplex identitásrendszerüknek lényege a többirányú kötődések magyarságtudaton belüli szintézise. Éppen ezért nagyon fontos a délvidéki magyarságot a nemzeti közösség egészén belül vizsgálni, hiszen a nemzettel történő események, a nemzetpolitikai megnyilvánulások és makrofolyamatok alapvetően befolyásolják sajátetnikus kultúrájuk és identitásuk milyenségét.

A vajdasági magyarság továbbá saját etnikus, nemzeti identitását mint kisebbség éli meg, így a kisebbségi léthelyzetből fakadó sajátosságok is alapvetően formálják kultúráját és identitását. Kutatott közösségeim életét ezért is a folyamatos alkalmazkodás és kényszeradaptációk alakítják úgy, hogy ezek a mindennapos léthelyzetek életstratégiáit, döntéseit is meghatározzák (A. Gergely 1997: 17). Mindez viszont ismét magyarságtudatuk másságát mélyíti el számukra a többi, elsősorban a magyarországi magyarság jellemzőihez képest.

Ez pedig rámutat arra is, hogy az etnikus és nemzeti kötődések komplex, élő és dinamikus jelentéseket takarnak kutató közösségeim életében. A mindennapok világa és a rituális gyakorlat részleteinek kulturális antropológiai módszerekkel való feltárása hozzásegíthet minket ahhoz, hogy ezeket a jelentéseket megélt valóságukban is szemlélhessük. A következő esettanulmány ehhez kíván hozzájárulni.

„Az a millenniumi lelkület kéne vissza...”

December 5-e hatása a Délvidéken két évvel a népszavazás után

A 2005. évi március 15-éhez kötődő rítusokat elemezve rámutattam, hogy az ünnepeket átszövő legfontosabb motívumok a 2004. december 5-ei, a határon túli magyarság kettős állampolgárságára vonatkozó sikertelen népszavazáshoz kapcsolódtak (Papp 2005). Ezek elemzése kapcsán láthatóvá vált, hogy a Délvidéken december 5-e a nemzethez való tartozás „otthonlét érzését”, a saját kisebbségi kultúra tágabb, biztonságos hátterének érzetét törte meg, felerősítve ezzel a Magyarországgal szemben korábban is megfogalmazódó és személyes tapasztalatokból, sérelmekből is táplálkozó „idegen lét” érzését (vö. Csepeli 1987: 249). Ezért a kritikák elsősorban Magyarországgal (s ezen belül ennek közömbös és nemmel szavazó többségével) s nem a nemzeti közösség egészével szemben fogalmazódtak meg. Ezzel együtt a délvidéki identitás „igazi”, „hiteles” nemzeti volta vált hangsúlyosabbá december 5-e hatására. Az elmondottakból következik, hogy a nemzeti közösségen belül az „igazi”, „hiteles” magyarság képviselői a magyarságot kisebbségi sorsként megélik, elsősorban a nemzetrészek közösségeinek tagjai, azaz a „hasonló balkáni helyzetben” élő magyarok, továbbá azok, akik képesek ennek a létállapotnak az átélésére, a nemzethez való tartozás egzisztenciális sorsként való megélésére. A kisebbségi lét így válik a nemzethez való tartozás mintájává, felértékelve a saját identitás minőségét, enyhítve a népszavazás általi csalódás fájaldalmát.

A támogató szavazatok száma nagyobb volt az elutasító szavazatokénál, de legtöbben a tartózkodók voltak.

A kilencvenes években elkezdődött, a státustörvénnyel és a millenniumi rítusokkal felerősödött folyamat, amely a nemzethez való tartozás elmélyülését s az ehhez kapcsolódó kisebbségi stratégiák nyíltabb felvállalását indították el a Délvidéken, december 5-ével együtt folytatódik tovább. December 5-e a „déli nemzetresz” identitáselemet erősítette meg, megnövelve ennek presztízsértékét, hozzákapcsolva mindehhez a „déli végek” nemzetért felelős, nemzetet védő, az identitás aktivizálódását jelentő mentalitáskategóriát (vö. Gereben 1999: 76–77).

A befogadás, az „otthonlét” érzés ennek megfelelően a nemzeten belüli kisebbség irányából válhat autentikussá. Ennek biztosítékai és mintái december 5-ével szemben a nemzeti történelem kiemelkedő eseményei, elsősorban az 1848–49-es forradalom és szabadságharc, amelynek jelentései a nagyszülőktől áthagyományozódott tradíció és a március 15-éhez kapcsolódó rítusok által válhatnak átélhetővé és az aktuális körülményekhez adaptálhatóvá. Az említett rítusokon olyan folklórelemek egészítik ki mindezt, mint amilyenek a korábbi írásaimban is bemutatott népdalok, nemzeti műdalok voltak, kiegészülve a közelmúltban született s mára a legtöbb nemzeti rítus során elhangzó, Koltay Gergely vagy a Bródy János – Szörényi Levente szerzőpáros által szerzett énekekkel¹, az általam is elemzett, a 2004. évi nemzeti rítusokon elhangzó „Délvidéki himnusz”-szal (Papp 2004a), valamint az ünnepek jelentéseit kiemelő, tudatosító versekkel és a rítusokat megerősítő szakrális elemekkel. December 5-ével kapcsolatban úgy tűnik, hogy tovább bővül ezeknek a folklórjelenségeknek a száma, hiszen többek között kezdenek megjelenni olyan versek és énekek, amelyek – a fent említettekhez hasonlóan – beépülnek a mindennapok kulturális kommunikációjába. A mindennapok kultúrájában jelentéssel bíró folklórelemek így lesznek elmélyült

identitáselemmé. Ezek a tudatosult identitástartalmak pedig ismét a rítusok során válnak újra és újra átélhetővé (vö. Hoppál 2004: 117).

A 2006. évi március 15-ei ünnepségek is ebbe a folyamatba illeszkedtek, rámutatva a nemzettudatban lejátszódó változások finom rezdüléseire, árnyalatváltozásaira is. Az elmúlt évek gyakorlatához hasonlóan továbbra is a zentai és a zentaiakkal együtt átélt bácskossuthfalvi központi ünnepség március 15-éhez kapcsolódó rítusainak elemeit, illetve az azokat a résztvevők által értékelő narratívákat elemeztem elsősorban.

Megfigyeléseim, interjúim emellett kiegészültek a beszélgetőtársaimmal való folyamatos „politizálással”, a nemzeti sors közös megvitatásával, amelynek jelentősége és aktualitása mindig felerősödik a március 15-ei rítusok időszakában. Mivel magyarországi vagyok, mindez az elmúlt két évben még erőteljesebbé vált kutatásaim során, hiszen beszélgetőtársaim annak az országnak a polgáraival oszthatják meg érveiket, amely nagy csalódást okozott számukra. Ugyanakkor több, mint hat éve kutatok a Vajdaságban, ezért beszélgetőpartnereim az aktuálpolitikai észrevételeken túl ezek személyes, bizalmas, átélt mélyrétegeit is feltárták számomra, amelyek a délvidéki magyarság közösségi sorskérdései megértésének és átérésének a lehetőségét adják meg számomra. Ezzel az írással is ezt az üzenetet próbálom továbbadni.

Zenta, 2006. március 13–14.

Nemzeti ünnepünk zentai eseményei március 13-án az Alkotóházban kezdődtek, mégpedig Patrubány Miklós Gyújtatlan gyulladjék (Gondolatok a 2004. december 5-ei népszavazási kísérletről) című könyvének bemutatójával. A könyvet a szerző, a december 5-ei népszavazást kezdeményező Magyarok Világszövetségének elnöke mutatta be. A tény, hogy ez az alkalom vezette be az ünnepségek közösségi rítusainak sorát, s hogy az Alkotóházban telt ház fogadta az említett szerzőt, előrevetítette, hogy a 2006. évben is december 5-e lesz az ünnepi események fő motívuma. A könyvbemutató történetek és ezek interpretációi is ezt emelték ki.

Az esemény megszervezője és a könyvbemutató bevezetőjét megtartó személy az egyik zentai politikai tömörülés (Magyar Polgári Szövetség) vezetője volt, akit az általam elemzett korábbi rítusok során többen mint a helyi magyarságot megosztó, „túlzottan magyarkodó” egyéniséget értékelték számomra. December 5-e után azonban az ő megítélése is megváltozott: „Őt most nagyon szeretik itt.” „Megnőtt a hitele, amióta látják a zentaiak, hogy csak magukra számíthatnak” – mondták azok a beszélgetőtársaim, akik korábban kritikusan szóltak az előadóról. Magát a rendezvényt is a változások pozitív irányú folyamatában helyezték el: „Látod, lassan mindenki rádöbben, hogy mi is a helyes igazság, szépen megtöltötték a termet, nem csalódtam a zentaiakban” – utalt erre egyik beszélgetőtársam.

A könyvbemutató első aktusa a Himnusz és a Székely himnusz eléneklése volt. A két éneket mindenki énekelte, a Székely himnusz végén hangosan hozzátéve egyikük által, hogy „az utolsó sorhoz mondjuk még, hogy ne hagyj elveszni Vajdaságot sem, Istenünk!” Erre mások hozzátették: „A Délvidéket inkább.” „Igen, meg a Felvidéket se, meg Kárpátalját.”

Korábbi tanulmányaimban kitértem arra, hogyan helyeződött át a hangsúly a nemzeti rítusok során a Vajdaság elnevezéséről a Délvidék alkalmazására. A Délvidék ebben a rituális retorikában a vajdasági magyarság mint nemzetrészt a magyar nemzethez való kötődés identitáspecifikumát jelöli. A fenti esetben is ez kapott egyértelmű megerősítést a további nemzetrészekkel való közös sors kifejezésével a Székely himnusz eléneklése és a Felvidéknek, valamint Kárpátaljának a Délvidékkel való szimbolikus összekapcsolása által. Erre utalt a köszöntőt és bevezető előadást prezentáló helyi politikus is, aki a nemzetrészekhez kapcsolódva választotta el a „hiteles nemzetrészeket” a

népszavazásban nemmel voksoló anyaországiaktól, amikor kifejtette, hogy december 5-én „elvált a jó a rossztól, hogy finoman mondjam”, utalva ezzel egy felvidéki politikusnak tulajdonított és Zentán is közismert és mára szállóigévé vált, a népszavazást kommentáló kijelentésével, miszerint: „a szar elvált a víztől”. Az előadó erre utalt némi iróniával, ezután kitért a népszavazás eredményének okaira, miszerint a történelem úgy bánt el a magyarországi magyarokkal, hogy a lelküket pusztította el, s ezért éppen az elcsatolt nemzetrészek magyarjainak, így a délvidékieknek is az a küldetésük, hogy az általuk a kisebbségi sorsban megőrzött hitet, a magyarság igazi lelkületét, miszerint „jó magyarnak lenni és együvé tartozni” visszaadják a nemzetnek. December 5-e csupán állomása volt ennek a „harcnak és forradalomnak”, amelynek az eredmény ellenére is az est vendége, Patrubány Miklós volt a hőse. Az előadó az előbb felsorolt jellemzőket Patrubány Miklós személyiségével is azonosította: a könyvbemutató napján a könyv írójának még Budapesten kellett beutazási vízumért folyamodnia, ezután hóvihár közepette kellett elutaznia Zentára. Az elmondottak egyszerre illusztrálták a nemzetrészek szétválasztottságának negatívumait, az összetartozás akadályait, hangsúlyozva azt is, mennyire fontos lenne, ha a vajdaságiak is ott lehetnének a március 15-én megrendezett székelyudvarhelyi nagygyűlésen, ahol a székelység fogja kinyilvánítani igényét az autonómiára. Az előadó utalt rá, hogy a nemzetrészek sorsa nem választható el egymástól, ezért kívánatos lenne egymás ügyeinek közös támogatása, de addig is, amíg ezt a közép-európai politikai kontextus nem teszi lehetővé, „lelki hidakat” kell építeni és fenntartani egymás között. Az összetartozás tudatát nyomatékosította az est meghívottjának, Patrubány Miklósnak a köszöntője is, amelyben „kedves testvéreként” szólította meg a résztvevőket. Előadásának kezdetén tovább is ehhez a gondolatkörhöz kapcsolódott, kifejtve: „szörnyű és drámai”, hogy elszakították a nemzetrészeket egymástól az „új világ” követelményei, mint például a kölcsönös vízumkényszerek. Mindezt egy Erdélyben balesetet szenvedett, mindenki által ismert vajdasági magyar személy példájával tette még átélhetőbbé, akihez még felesége sem tudott azonnal elutazni.

Hangsúlyozta, hogy az általa vezetett Magyarok Világszövetsége a népszavazás által éppen ezt szerette volna elkerülni a nemzeti integráció megteremtésével. Kifejtette, hogy ezt a törekvést a magyarországi politikai pártok mindkét meghatározó oldala félreértette, mert a baloldaliak az integrációt tévesen az áttelepüléssel azonosították, azt hangoztatva, hogy „csőcselék vagyunk, és elfoglaljuk az országot”. A jobboldal is végső soron a távolságot mélyítette azzal, hogy a határon túl élő magyarok otthon maradását szorgalmazta, de nem derült ki, hogy milyen erkölcsi alapon kérte ezt. „Megvédenek bennünket?” – tette fel a kérdést az előadó tudatosítva hallgatóságában a magyarországi magyarság meg nem értésből származó távolságát a határon túli magyaroktól. Ezt követően egy tréfával illusztrálta mindezt: „Tudják, hogy lesz egy székelyből oláh? Hogy áttelepül Magyarországra.” A viccet hangos nevetés fogadta, hozzátevé a közönség soraiból: „És szerb.”

Ezek után az előadó számba vette az előbb elmondott okokból származó politikai eseményeket, amelyek végül a népszavazás kezdeményezésére sarkallták a Világszövetséget, újra kiemelve az integráció fontosságát, hogy komolyabb nehézségek nélkül „egy délvidéki elmeheessen a csíksomlyói búcsúra”.

Az összetartozás tudatosításának politikai vetülete a népszavazás kezdeményezése volt, de ez csak eszköz próbált lenni az integráció megteremtésében, amelynek valóságos hátterét és lényegét a Szent Korona-eszme tartalmazza.

A Szent Korona-eszméről részletesen szolt az előadó. A Szent Koronát mint „össz nemzeti szimbólumot” nevezte meg, ami „mindent kifejez” a nemzet valóságos tartalmáról. Filmfelvétel segítségével mutatta be a Parlamentben a Szent Korona előtt letett esküjüket, amelyben a Világszövetség vezetői az újabb népszavazást is magában foglaló, a nemzeti integráció megvalósítására irányuló törekvéseik folytatására tettek fogadalmat. A filmen hallható Himnusz intonálása alatt a teremben lévő hallgatók is felállva

énekelték. Az előadásnak ezen a pontján is a közös, értett, nemzetrészeken átívelő jelrendszer megléte tudatosodott a résztvevőkben. A Szent Korona szimbólumának jelentéseire a 2002. évi rítusok során is rápillanthattam, amikor a Koltay Gábor által rendezett Sacra Corona című film zenéjének a hatását követhettem nyomon az ünnepi rítusok során.

A Sacra Corona és annak zenéje akkor mint az „anyaországból jövő kulturális megerősítés” – ahogy egyik beszélgetőtársam fogalmazott – jelentették a nemzet és a szakralitás összefüggéseinek tartalmait. Beszélgetőtársaim elmondása szerint ugyanis a film tartalma, ahogyan maga a Szent Korona is mint jelkép a nemzeti történelemhez és a nemzeti érzéshez kapcsolta őket.

A Szent Korona „egyértelművé teszi a nemzet egységét”. „A Szent Jobbal nem tudtunk mit kezdeni, a korona az más, az mindannyiunkat egyesít, ez a zene is ezt erősíti.” „Nem véletlen ez a zene itt és most, mert ugyanazt jeleníti meg, mint az 1848, a közösséget” – értékelték a zenét korábbi rítusok során a résztvevők.

A Szent Korona jelentéstartalmai tehát az előadó és hallgatósága számára is azonos üzenetet közvetítenek, s ez tovább mélyítette az elemzett alkalom legfontosabb mondanivalóját, az összetartozás tényét és ennek élményét december 5-ének, a népszavazás eredményének ellenében.

A könyvbemutató résztvevői ennek megfelelően pozitívan értékelték az eseményt: „Nagyon szép volt.” „Köszönjük!” Ezekkel a szavakkal mentek oda Patrubány Miklóshoz dedikálni a megvásárolt könyveket, majd későbbi beszélgetéseink során így elemezték számomra az alkalmat:

„Olyan megható volt, ahogy a koronát körbeállták, és méltóságos, ahogy az esküjüket letették.”

„Jó volt ez az egész, mert bár magunkra vagyunk hagyatkozva, de mi a testvérek, gondolom a magyarok, akik kisebbségek, összekapaszkodunk, és ezt a Szent Korona is példázza még, hogy a történelem is közös, hogy volt már itt minden, de mi megmaradtunk, mert mindig voltak magyarok, akik összekapaszkodtak.”

„Ez tiszta volt. Látnod, a magyar mindig széthúz itt, a Vajdaságban is, de ez az ember hiteles, mert amit mond, az is.”

„Tudod, miért volt ez nagyon jó? Mert látszik, hogy nem a levegőbe beszél. Látszik, hogy meggyötört, ahogy mi is, tiszta beteg.”

„Az a baj ezzel az egészszel, hogy ez egy nagyon jó ember, de ezt nem fogják soha megérteni, mert egy magyarországi soha nem fogja megérteni, hogy már a nagyszüleink óta titkosan reménykedünk, hogy állampolgárok legyünk újra, nem kell, hogy ott éljünk, csak szimbolikusan. Nem értik, hogy ez valakinek lehet a legnagyobb vágya. Azt sem érthetik, hogy a gyerekeink kimenekültek, és évekig nem kapnak befogadást, rendeset, állampolgárságot, amikor ott építik az országot. Meg azt sem, hogy a fiatalok miért nem tudnak itt maradni. Tényleg, nagyon igaz volt az egész magyarságról meg a magyarországiakról.”

Az idézett interjúrészletek szerint a Szent Korona által jelképezett összetartozás tudata köti össze a délvidéki magyarságot is a többi nemzetrésszel, illetve a közös nemzeti múlttal. Az összetartozás eszménye és annak képviselője válik „hitelessé”, „tisztává” a szintén magyar jellegzetességeknek megnevezett széthúzást reprezentálókkal szemben akár a Vajdaságban, akár Magyarországon. Patrubány Miklós személyiségvonásait, egészségi állapotát pedig küldetéséhez kapcsolódó teljes áldozatkészségével, valamint a

közös „meggyötört” kisebbségi sors jelképével hozták összefüggésbe. Ezzel szemben áll – ahogy az utolsó interjúrészletben olvashattuk – a magyarországiak világa, amely meg sem értheti az összetartozás lényegét és tétjét. Mint azt korábbi tanulmányaimban bemutattam, az ezredfordulón a millenniumi ünnepsorozatokat által felerősödve, a 2002. évig a nemzeti összefogás, összetartozás realitása mélyült el a rítusok résztvevőiben. Ez a négy évvel ezelőtti magyarországi politikai választások után egyre inkább megváltozni látszott, amely folyamatot végül december 5-e zárta le. Ezzel párosul a vajdasági magyarság politikai pártjai széthúzásának több mint egy évtizedes realitása. Nem véletlen ezért, hogy az eszmény és a valóság ellentéte, az összetartozás vágya éppen az előbb leírt könyvbemutató után közvetlenül így fogalmazódott meg egyik beszélgetőtársam sóhajtásában:

„Az a millenniumi lelkület kéne vissza, ami itt volt, ami azelőtt csak egyszer volt még: '90-ben, amikor a VMDK² alakult, és mentünk, az egész család, mintha újjászülettünk volna, a gyerekek, a nagyszülők, mind ott voltunk. Aztán amikor már ennek vége lett, legalább ott volt a millennium, a közös lelkület, a biztonság, hogy kellünk a közös, nagy családba. Lehet, hogy már ennek is vége?”

Ezekkel a gondolatokkal és érzésekkel ment át a hallgatóság a nap második ünnepi rendezvényére, a Se országom, se hazám című műsor megtekintésére a zentai Művelődési Ház színháztermébe.

Maga az előadás címe és az ünnepi meghívón olvasható idézet is érzékeltette a műsor tartalmát a látogatók számára. Az idézet Petőfi Sándor Bolond Istók című verséből a következőket üzent a résztvevőknek:

„Ki vagyok? Sehonnai, / Se országom, se hazám, / Valamely vándormadár / Lehetett az ősapám. // Járok-kelek a világban, / Ma itt vagyok, holnap ott, / És akinek tetszik, annak / Emelek csak kalapot.”

A műsornak a város nyilvános terének központi részeiben elhelyezett plakátjai a szétszakított Nagy-Magyarországot ábrázolták. Magyarország fehér színűre volt festve, amelyet fekete sáv választott el a nemzetrészekről. A nemzetrészek lakta területek virágos népművészeti motívumokkal voltak díszítve. A plakátok felső részét pedig a Szent Korona keresztje tetőzte be. A plakátokon is tehát az előbb elemzett könyvbemutató mondanivalója és szimbólumai jelentek meg előrevetítve ezzel a következő ünnepi műsor üzeneteinek tartalmát is. Ezt tudatosította a színházterem minden ülésén elhelyezett, piros-fehér-zöld színekkel nyomtatott, műsorfüzet, amely a topolyai Cirkalom táncgyűttes és a Csalóka zenekar, valamint az Aurora beszédművészeti csoport versmondóinak „Se országom, se hazám...” című műsorát hirdette. Maguknak a topolyai fiatal művészeknek a jelenléte is egyértelmű jelentéssel bírt, hiszen a tavalyi évben is ők léptek fel március 14-én Zentán, ahogyan Orbán Viktor 2004. szeptemberi látogatásán, továbbá a 2001. évi meghatározó millenniumi rítuson is (vö. Papp 2003a; 2006).

Idén is őket hívták meg, ellentétben a 2004. december 5-ét megelőző időszakkal, amikor többször anyaországi előadók hozták el Zentára 1848. március 15-ének üzenetét (Papp 2004a).

A három nemzeti színben nyomtatott műsorfüzetet kinyitva a belső lapon a következő Kosztolányi Dezső-idézetet olvashattuk a „Magyar vagyok, minthogy magyarul írok...” kezdetű verséből: „Magyar vagyok, minthogy magyarul írok, / magyarul mondom ámuldozva: tej, / s magyarul mondom a halálos áment, / ha ingadozva hátradől a fej.”

A műsor címe, plakátja, a meghívó versrészlete, illetve a műsorfüzet idézete az előbb említettekkel együtt egy további, kettős jelentést is közvetített a résztvevőkhöz: a „Se országom, se hazám” állapotban való létezés összefonódását a saját identitás (a Szent

Korona által szakrálisan is védett) megkérdőjelezhetetlenségének nyílt és határozott felvállalásával. E kettős állapot megélésének lehetőségét pedig a magyar irodalom közvetítésével fejezték ki, bemutatva, hogy ez a sors a mai magyarok elődei számára is ismert valóság volt.

Az ünnepi műsor is ezt az összetett problémavilágot tette átélhetővé. A műsort a Bánk bán „Hazám, hazám...” kezdetű áriája vezette be. A rítus kezdetén ezután a Himnusz eléneklése következett. A színpadot csakúgy, mint az elmúlt évek március 15-ei ünnepeinek alkalmával, egy nagyméretű kokárda díszítette. A polgármester beszédét „Kedves nemzettársaim” megszólítással kezdte, és később is „délvidékieknek” szólította a résztvevőket, megfelelően ezzel az elmúlt évek változó nemzeti-rituális retorikájának. „1848 a nemzeti egységről szól nekünk” – emelte ki, hozzátéve, hogy a vajdasági magyarság akkor is ünnepelte az összetartozás ünnepét, amikor még illegális volt így tenni, ahogyan akkor is, amikor az ünnep divattá lett. A nemzeti sorsot, az összetartozást tehát a vajdasági magyarság kisebbségi léthelyzetben fokozottabban, hitelesebben élte meg annál, hogy „divattá” váljon számára. Ennek megfelelően erre buzdította a jelenlevőket: „Hordjuk büszkén a kokárdánkat dicső múltunk és jövőbe vetett hitünk jeleként!”

Előző évi beszédében a polgármester december 5-ére utalva kifejtette, hogy a délvidéki magyarság „hálátlan időszakban” él, amelynek meghatározó oka az is, hogy az „anyaország is gyakran csak mostoha”. Az idén erre nem tért ki, inkább az idézetek ellenpontjára mutatott rá, amely szerint a hiteles, kitartó, „egységes nemzettudat” lehet az alapja a vajdasági magyarság jövőképeinek még akkor is, ha magára marad.

A beszéd után a topolyai művészek előadása következett. A Csalóka zenekar muzsikájára táncoló táncegyüttes a Kárpát-medence magyar nemzetrészeinek tájairól mutatott be táncokat. A repertoárban helyet kaptak ördögösfüzesi, Küküllő menti, kalotaszegi táncok, csallóközi lakodalmas és gömöri táncok a délvidéki folklór (szlavóniai dalok, doroszlói csiraj) mellett. Az utóbbi aspektussal kapcsolatban fontos kiemelni, hogy itt a Délvidék mint a saját nemzetrész és kultúra reprezentálója magában foglalta a horvátországi (szlavóniai) magyarságot is. Az egységes nemzetrész-identitás formálódására utal, hogy a topolyai táncos lányok a nyugat-bácskai Doroszló népviseletében is felléptek a műsor során. A színpad háttérében pedig végig Nagy-Magyarország térképét láthatta a közönség kivetítve, amelyen az előadás tematikája szerint változtak a képek.

Az előadás végén felhangzott az a népdal is, amely a műsorfüzet Petőfi-idézetét kiegészítendő, illetve annak mélyebb, a népi-magyar tradícióban gyökerező jelentőségét is hangsúlyozta a résztvevők számára: „Megátkozott engem az édesanyám, hogy ne legyen se országom, se hazám.”

A szimbólumok, a táncok és a dalok jelentéseit húzták alá és tudatosították a műsorban elhangzó versek is. Az előadott versek szerzői a vajdasági Jung Károly és a korábbi zentai magyar rítusokban is központi szerepet kapó Wass Albert voltak. A szerzők következő költeményei hangzottak el:

- Jung Károly: Dal a hazáról (Marad-e majd lábam alatt e föld, / Melyet átkereszteltek a századok, / A nevenincs föld, a Duna, Tisza, zöld / Kertek, rétek tájéka, meg a konok // Parasztoké; a maradó eszelős kóborok / Hazája, mely mára elfutott a ködben, / Örült eperfák állnak őr fölöttem, / Elfolytak Erdődön a borok s óborok. // Állampolgár voltam, állampolgár lettem, / Pizkosszürke égbolt szétfoszlik fölöttem, / Sorra magadra hagynak szökő híveid – // Haza. Én azért jöttem haza, mert nem / Birtam ki tovább. Már nem véhettem / Többet. Ki érti a hontalan keserveit?)

- Jung Károly: Télvíz idején (Kallódnak a költők idegen helyeken / Hazájuk kiköpte őket a fagyba, a télbe. / Ordasvicsorítás maradt a szó nyomában, / S lopakodik már a sok sunyi sakál. // Maradni vagy menni az egyetlen hazába, / Mert üresen kongnak a szó csarnokai / Kísért a tébolyodás: hazamenni, haza! / Üressé lesz a haza Duna és Tisza között. // Asszonyokra és szeretőkre maradtak a házak, / Magára hagyott a könyvtár, a kéziratok, / A barackfa, a szilva, a naspolya, meggyfa, / Megfagyva a krizantémok mindenszentek előtt. // Csonttá fagyott a föld is, a kétségbeesés, / Nincs az a szó, mely a fagytól visszariadna, / Csonttá fagyva a földben zokognak az ősök, / Az ember, jószága, kit végül magára hagyott. // Hazamenni, csak haza, hiába zúgnak a szelek, / Hiába biztos a köd, végzet, halál, háború, / Tán menti a vétket a pesti fohász, kései ima, / De más ne tetézzé a bűnt, a majdnem árulást.)
- Wass Albert: Hontalanság hitvallása (Hontalan vagyok, / mert vallom, hogy a gondolat szabad, / mert hazám ott van a Kárpátok alatt, / és népem a magyar. // Hontalan vagyok, / mert hirdetem, hogy testvér minden ember, / hogy egymásra kell, leljen végre egyszer / mindenki, aki jót akar. // Hontalan vagyok, / mert hiszek jóban, igazban, szépben, / Minden vallásban és minden népben, / és Istenben, kié a diadal. // Hontalan vagyok, / de vallom rendületlenül, hogy Ő az út s az élet, / és maradok ezen az úton, amíg csak élek / töretlen hittel ember és magyar.)

A szerzők és a versek szövegei – mint olvashattuk – egyaránt az állampolgárságok változásai, a hazátlanság érzésének közös erdélyi–délvidéki, magyar kisebbségi realitását, s ezzel együtt az ezeket a tapasztalatokat megélő és értő nemzetrészek összetartozás-tudatát erősítették meg a résztvevőkben. „Ha lehetne feleselni a versekkel, akkor a Jung-versnek épp azt mondanám, hogy éppen mi, csak a többi hontalan értheti meg ezt a keservet” – mondta egyik beszélgetőtársam.

Az erdélyiekkel való azonosság megfogalmazása a korábbi általam elemzett rítusokban is megnyilvánult, ahogy a most elemzett ünnepi műsorban is Wass Albert verse reprezentálta a közös nemzeti sors megfogalmazását és a hozzá való kapcsolódást. Ezt egészítette ki az Erdélyország az én hazám eléneklése és az erdélyi táncok a többi határon túli régiónál magasabb aránya is a táncrepertoárban.

Az előadás alatt folyamatosan hangzottak fel ujjongó, tetszésnyilvánító bekiabálások. A műsort is olyan ováció zárta, amely talán a legnagyobb az általam az elmúlt öt évben megfigyelt március 15-éhez kapcsolódó rítusok alatt.

„Szép volt, gyerekek!”, „Gyönyörű volt.”; „Köszönjük!” – hallatszottak a bekiabálások.

A műsort követő értékelő megjegyzések is ugyanezt fejezték ki: „Jól körbeénekeltek itt a Nagy-Magyarországot nekünk. Nagyon felemelő érzés volt az a testvéri érzés, hogy mégse vagyunk egyedül, még ha bajban is vagyunk.”

„Erről beszéltem neked, hogy kell a lelki katarzis, amit nem tudsz aztán elmondani, de azért a lényegét éled át. Ez olyan volt.”

Az említett „lényeg” azonban a műsor összetartást kifejező mondanivalójának másik tartalmi lényegét is elmélyítette a hallgatóságban:

„Ez a dráma, a tragédia, ez a se országom, se hazám, hogy úgy érezzük, az utolsó erőnkben vagyunk, és nincs utánpótlás, mert nem áll mögöttünk senki, a sajátjaink, a nemzet.”

Az idézett interjúrészlet egyaránt kapcsolódik az általam korábban elemzett „kisebbségi vákuum” identitástényező és a saját közösségi léthelyzetet értékelő vajdasági

narratívákhoz, amelyeket december 5-e még jobban felerősített, ahogy azt a december 5-ének tavalyi hatását elemző írásomban a „semfűsemfa” és a „déli végeken vagyunk hátország nélkül” kifejezések mutattak be érzékletesen a vajdasági média és beszélgetőtársaim megfogalmazásában (Papp 2005).

A műsor előadásai és hallgatósága közös, értett kulturális kódrendszerének összhangjára mutat rá, hogy a topolyai művészek vezetői (először egy budapesti néptáncversenyre készülve) tudatosan a fent említett jelentéseket kívánták bemutatni előadásukban:

„A kettős Trianonról beszélünk, amit most december 5-ével kell külön megmagyarázni, úgyis együtt érezzük, ezt kell csak együtt átélni” – foglalta össze az előadás egyik összeállítója.

Ebben a közösen birtokolt evidencia- és tudásrendszerben találkozott tehát a zentai és a topolyai magyar lokális világ. Ezt emeli ki az egyik zentai beszélgetőtársammal készített interjúrészlet is, aki személyesen ismeri az előadókat:

„Nagyon tetszett, és nagyon jó volt, hogy összekötötték december öttel. Ők már több éve jönnek, ismerem is őket jobban, és tudom, hogy nekik ez a vérükben van, nem adják föl, igaz, amit csinálnak. Ha már ennyire a szívükben, a vérükben van a néptánc, ez már kötődik a magyarsághoz, és az kötődik ahhoz, hogy így reagáljanak, hogy csinálnak egy ilyen műsort december 5-éről. Ez nekem egyáltalán nem volt meglepő, hogy egy ilyen műsort csinálnak. Nem úgy a magyarországiaknak. Merthogy volt ilyen minősítés, és a magyarországi zsűrinek mutatták ezt be, és a magyarországi zsűri azt mondta, hogy hát ez nagyon durva. Mégis a legjobb táncosoknak minősítették őket, tehát azért nem volt az, hogy emiatt, hogy ilyen műsort csináltak lepontozták volna őket, csak azért megmondták, hogy ez nagyon durva volt.”

Az idézettek egyértelműsítik, hogy – bár külön szó vagy direkt utalás nem jelenik meg benne – a műsor december 5-e tükrében a „kettős Trianonról” szól. Kiderült az is, hogy a műsor magyarországi szakmai zsűri előtt is megmérettetett, s bár elismerték tánctudásukat, magát az előadás „lényegét” nem értették meg. A magyarországiak meg nem értése pedig tovább tudatosítja a távolságot a magyarság anyaországi és délvidéki megélésének minősége között. Egymás megértése csupán a közös kulturális tudás összhangjában oldódhat föl, amelyet viszont az azonos léthelyzet képes megteremteni. Erre példa a Zenta és Topolya közötti „lelki híd” megléte – ahogy egyik beszélgetőtársam megnevezte. Ez egyrészt tudatosítja a vajdasági magyar lokális közösségek felett átívelő azonosságot, másrészt ezen belül differenciál is. Erre utal a csoport vezetőinek megjegyzése, miszerint „Zenta az igazán, különösen fogékony ennek a kettős Trianonnak a megértésére.”

Voltak olyan más közösségek is, amelyeknél nem volt ekkora sikere a műsornak, ez olyan helyeken történt meg, ahol az előadás plakátját sem merték kitenni a településen. „Itt, Zentán értik ezt, és mögé is mernek állni a magyarságnak.” Zentán is a megváltozott etnikus stratégiáknak a jelzése egyébként a Trianonra utaló, a szétszakított Nagy-Magyarországot ábrázoló plakát köztéren való megmutatása, amelynek nyílt felvállalása viszont a saját identitás és a város magyarságának felértékelődését reprezentálja. Ennek a változásnak a tartalmi, lelki összetevőit erősítette meg a közös kulturális konszenzus is a topolyai előadókkal az előadásban közvetített üzenetek jel- és jelentésrendszerének közös átélése által.

A két közösség között tehát a közösen birtokolt folklór teremt hidat. Nem csupán arról van szó, hogy mindkét csoport társadalmi tudata azonos jelentésrendszert feltételez, hanem ennek kifejezése és megélésének módja is ugyanolyan. Az identitás szempontjából ez a magyarság nyílt felvállalását jelenti. Mindez december 5-e után mindkét közösség számára a „déli végek” mentalitását jelöli, amely az anyaországgal

szemben, a „hazátlanság” állapotában is a magyarság hiteles megőrzését jelzi. Ennek kifejezése tette – ahogy az egyik idézett interjúrészlet is jellemezte – „hitelessé” az előadókat a zentaiak előtt, illetve ennek megértése, befogadása és felvállalása a zentaiakat az előadók szemében. Ehhez társult a műsor folklórrepertoárja, amely önmagában is „igazzá” tette az együttest és annak műsorát, ahogy ezt egy korábban idézett beszélgetőtársam kifejtette:

„[...] nekik ez a vérükben van, nem adják föl, igaz, amit csinálnak. Ha már ennyire a szívükben, vérükben van a néptánc, ez már kötődik a magyarsághoz, és az kötődik ahhoz, hogy így reagáljanak, hogy így csinálnak egy ilyen műsort december 5-éről.”

A közösen birtokolt folklór, a mögötte álló nemzeti identitás, a magyarság múltjának és jelenének azonos átélése így fűzi szorosabbá tehát a „déli végek” közösségeinek összetartozását.

*

Az ünnepi események következő alkalma a másnapi kegyeletadó koszorúzás volt a Felsővárosi köztemetőben, az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc áldozatainak emléksírhelyénél. Az emlékezés szónoklatainak középpontjában a nemzeti összetartozás mellett a délvidéki magyarok politikai, érdekvédelmi összefogásának elengedhetetlen szükségessége állt.

A vajdasági közélet és politikai irányzatok zentai képviselői közül mindegyik hangsúlyozta a nemzeten belüli egység megteremtésének és ezen belül a vajdasági pártok összefogásának kívánalmát az 1848–49-es szabadságharc szellemében. Mindez kiegészült a többi néppel, elsősorban a szerbséggel való partneri kapcsolatok javításának szándékával. Az egyik felszólaló ennek szintén ’48-cal való történelmi vonatkozását emelte ki. Eszerint sem Jelašić, sem a Szerb Vajdaság ügyén fáradozó szerbek nem ismerték fel az összefogás üdvöztető lehetőségét. Meg is lett ennek az eredménye, a Szerb Vajdaság később német befolyás alá került.

Az aradi vértanúk és ezen belül is Damjanich példája viszont egyaránt követendő minta lehet a mai délvidéki magyarok és szerbek számára. Ennek háttere, alapja a sok sérelmen is győzedelmeskedő közös sors felismerése. E kettősség, a sérelmek, a tragédiák, valamint az összetartozás kettősségét hangsúlyozta a résztvevők számára Milošević 2006. március 11-ei halálhíre is. A megemlékezés után főleg erről beszélgettek velem, hiszen a rítus helyszíne a temetőnek abban a terében volt, amely többek között az 1848–49-es forradalom és szabadságharc szerbek által meggyilkolt áldozatainak állít emléket. A miloševići időszakban ezért minden megemlékezésen tartani kellett az atrocitásoktól:

„Mindig kiállítottunk valakit a kapuba, hogy nézze, nem jönnek-e a rendőrök vagy valami megvadított szerbek.”

„Sokan mondták akkor, hogy a temető falához építettünk minden emlékművet bárki bedobhat ide egy bombát, úgyhogy megvolt ez a félelem.

”Ezeket az emlékeket 2006-ban is felidézte a rendőrök temetőn kívüli, de látható jelenléte:

„Jönnek-mennek a rendőrök, nézik: Hát ezek meg még mindig emlékeznek? Hát ők nem emlékeznek a ’48-ra” – mondta egyik beszélgetőtársam. „Vagy másképp emlékeznek erre” – egészítette ki egy másik résztvevő. „Hát igen – zárta le egyik beszélgetőpartnerem –, nekik az sérelmes, hogy itt a ’49-es áldozatokra emlékezünk, a Miloševićet is ezért zavarta, de csak kivártuk, hogy meghalt. Majd a szerbeknek is az

kell, hogy rájöjjenek; nekik is csak a bajt hozta a fejükre.” „Ők is tudják ezt, csak még nem akarják kimondani, közösen szenvedtük azokat az éveket” – zárta le a beszélgetést egyikük.

A szerbség az elmondottak tükrében egyszerre jeleníti meg a magyarsággal szemben álló kollektívumot és az elmúlt politikai elnyomásban ugyanúgy szenvedő sorstársat. Milošević megítélése és halála ezért a közeledés lehetőségét is magában hordozhatja. Ezekre az összetett jeletéstartalmakra utaltak további beszélgetőtársaim is:

„Nem fogunk mi, vajdasági magyarok krokodilkönnyeket ontani a Milošević után.”

„Csak azt sajnálom, hogy a büntetés, az ítélet előtt halt meg.”

„Mit sajnáljunk rajta, az elüldözött ötvenezeret vagy mit?”

Milošević megítélése tehát egyértelműen negatív a vajdasági magyarság körében, s ezt a büntetés előtti halála csak fokozza. A szerbség megítélése azonban ezzel összefüggésben ambivalens, egyszerre jelen van benne a jövőtől való félelem, a bizalmatlanság és a változás reménye is, ahogyan azt interjúalanyaim megfogalmazták:

„Csak azt nem tudom, itt még a halálában is hogyan fog ártani, mert itt nagyon gyászolják, még népszerűbb is lehet – meg az eszméi –, mint eddig.”

„Nem tudom most, hogyan lesz, de tény, hogy a szerbeket is jól a padlóra küldte, és azt ezek is tudják, szerintem ez egy utolsó esély az együttélésre. Ezt a szerbek is tudják, és ha nem hülyítik meg őket, megint rendesek lesznek. Azért évszázadok óta együtt élünk, és azért valahogy csak megvoltunk azalatt. Ez most nekünk is tényleg lehetőség, hogy példa legyünk az együttélésre, ez egy jó része volt annak a beszédnek.”

Beszélgetőtársam a korábban elhangzott beszédre utalt vissza, amelyben a szónok arra is kitért, hogy ha tudunk tanulni 1848 befogadásából és lelkesítő példájából, akkor Magyarország felé is képes lehet a vajdasági magyarság az összetartozás mintájává válni. Ehhez viszont elengedhetetlen a magyarországi szavazók felismerése is, akik az áprilisi választásokon a nemzeti oldalra kéne, hogy szavazzanak, arra az oldalra, amely a december 5-ei népszavazáson a nemzeti integrációra, az összetartozás kinyilvánítására, a kettős állampolgárság megadására buzdított.

Az együttélés, a vajdasági magyarok összefogása és így mintává válása tehát a nemzeti politika függvénye is az elmondottak szerint. Ezek mindegyik eleme összefügg egymással, egyik a másik nélkül nehezen kivitelezhető kutatott közösségem tagjai szerint.

A megemlékezés egyik (a könyvbemutatót is bevezető) előadója azonosította továbbá a hideg, télies-havas időt a szabadságharc és a mai idők körülményeivel, amelyben az 1948–49-es hősök is dacoltak a megpróbáltatásokkal, ahogyan nekünk is küzdenünk kell a magyar nemzet „felszabdalása” ellen. A szabadságharc hőseinek volt erejük megfordítani a történelem menetét, a magyarság elmúlását. A forradalom idejét átélhetővé teszi a jelen – ahogy az előadó fogalmazott – „fájó tapasztalata” is: az elvándorlás, a Boszniából és Kosovóból való betelepítések és a folyamatos magyarellenes atrocitások. A vajdasági magyarok életében azonban fordulat következhet be, ha a magyar nemzet képes az együttműködésre, és ha helyben is, Zentán is „megértjük az összefogás szükségét”. A harc ugyanis másképpen, de mégis ugyanazért, „a mi életünkért” folyik, mint 1848–49-ben.

A bemutatott rítust is az összefogás szükségességének és lehetőségének jelképeként nevezte meg a szónok, mint a meglévő „közös pontok” egyikét, amelyben a közös múlt és az azonos léthelyzet egyaránt kötelezi a vajdasági politikai pártokat és választóikat az összefogásra:

„Ha máshol nem, legalább itt, a temetőben kell megbékülni, és ezeken a közös pontokon elindulni.”

Ennek megléte lehet ugyanis alapja a magyar nemzeti autonómiának is a Vajdaságban.

A temetői rítus üzenetei tehát tovább mélyítették az előző napi események jelentéstartalmait. Nem véletlen, hogy a vajdasági magyarok napilapja, a Magyar Szó másnapi, március 15-ei számának tudósítása, amely majdnem egy teljes oldalt szentelt a zentai ünnepi eseményekre, A nemzet egységéről szóló ünnep címmel jelent meg.

A zentai „üzenet” ennek megfelelően a vajdasági magyarság nyilvánossága számára is elérhetővé vált. Felmerül azonban a kérdés, hogyan függ ez össze, hogyan illeszkedik mindez a vajdasági magyarok más közösségeinek kisebbségi stratégiáival, a délvidéki magyarság nemzethez való kötődésének aktuális tartalmaival.

A fenti kérdésekre a következő fejezetben – az elmúlt öt év március 15-ei rítuselemzéseimnek megfelelően – a bácskossuthfalvi központi rítus alkalmából próbálok megfogalmazni a válaszlehetőségeket. A bácskossuthfalvi ünnepség ugyanis minden évben összegezi és újrafogalmazza a vajdasági magyarság egészét érintő kérdéseket '48 szempontjából. Másrészt a szinte minden vajdasági magyar lokalitásból – így Zentáról is – minden évben részt vevő csoportok révén a rituális jelenségek, ideológiai elemek, szimbólumok beépülnek a helyi közösségek mindennapi etnikus-kulturális gyakorlatába és kisebbségi stratégiáiba.

Bácskossuthfalva, 2006. március 15.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc évfordulója alkalmából rendezett megemlékezésen az idén is a református templomkertben fogadták az érkezőket. A templomkert bejáratánál ismét kokárdákat tűztek a fiatalok a vendégek szíve fölé. A templomkertben ebben az évben is reprezentálta magát a Hatvannégy Vármegye Mozgalom árpádsávos lobogókat tartó kis csoportja. Jelenlétük kommentárjaiból kiderül azonban, hogy bár megszokottá vált részvételük, a jelenlevők továbbra sem tulajdonítanak számukra központi szerepet:

„Úgy látszik, nem múlik el már nélkülük március 15-ei rendezvény. Nem nő be a fejük lágya” – jegyezte meg az egyik zentai látogató. Másikuk ironikusan azonosította az általuk reprezentált lobogót az egyik ismert belgrádi futballcsapattal: „Olyan a zászlójuk, mint a Crvena Zvezdáé, nem lehet már tudni előre, hogy szerbek-e vagy magyarok.”

Jelenlétük és az általuk közvetített jelképrendszer tehát nem találkozik az ünnepi rendezvény résztvevőinek átélni kívánt jelentéstartalmaival. Az utóbbi jelentéstartalmakat a református templomban tartott ökumenikus istentisztelet idézte fel és tudatosította a résztvevőkben ebben az évben is. Szakralitás és nemzettudat összekapcsolódásának és az ennek megfelelő szocializációs stratégiáknak a példáját mutatta föl a helybeli lelkész bevonulása gyermekeivel, akiken szintén ott díszlett a nemzeti színű kokárda. Beszélgetőtársaim ezt a jelenetet később újra és újra felemlgették, mint az ünnep egyik legfontosabb üzenetét, követendő példáját. A lelkésszel szemben az idén is központi helyen állt a nemzeti zászló, amelyet két gyermek tartott, rajta a 2004. december 5-ei dátummal megjelenített gyászszalaggal.

Az istentisztelet a Szózáttal kezdődött, majd felhangzott Fazekas László Himnusz című verse a templomi kórus előadásában. Ebben az előadásban újra szakralitás és identitás elválaszthatatlansága fejeződött ki kiemelve, hogy Isten hozta erre a földre ezeregyszáz éve a magyarságot, s hogy Trianon bánata ellenére továbbra is sasszárnyain az Úr hordozza a magyar nemzetet. Az ének után ebben az évben is meghatározó szerepet töltött be Dolinszky Árpád evangélikus püspök, aki az igehirdetés előtti beszédében egyaránt köszöntötte a „határon inneni és túli testvéreket”. Az eddig említett jelképekhez és mozzanatokhoz kapcsolódva nyomatékosította, hogy „Isten szeretetéből hazát és nemzeti közösséget is ajándékozott nekünk. A magyarságra irányuló szeretet ezért keresztyéni szeretetet is. Az 1848-ban fellángoló bátorság és önfeláldozás is ebből fakadt, ebből táplálkozott, s hogy 1849-ben mindez porba hullott, az azok bűne, akik nem értették meg azt az alapelvet, amely magában foglalja a szabadságért és a ránk bízott, sáfárságra kapott ajándékért, népünkért való felelősséget. A vajdasági emléktáblák, sírhelyek nem a gyász terei tehát, hanem az emlékezet oltárai, amelyek a jelenről is szólnak. Legyen ezért ez a nap is fogadalmi nap – hívta fel a résztvevőket a lelkész –, amelynek segítségével diadallal kel új életre hőseink bátorsága.”. Beszéde végén kiemelte, hogy sok mindenben különbözhetünk egymástól, de származásunkban egyek, magyarok vagyunk, ezért azt kérte Istentől, hogy tudjuk egymást megbecsülni és egymásért, nemzetünkért élni.

Az istentisztelet következő részében – a helyi katolikus pap áldásosztása, a kórus énekelőadása alatt is – a vezérmotívum a „testvéri összefogás és összetartás” volt, kiemelve az isteni gondviselés áldásos munkáját, amely nem múlik el a magyarság életéből.

A rituális retorika így egyrészt újra és újra felidézte az elmúlt évek leginkább hangsúlyozott üzenetét, másrészt felvezette az igehirdetést is, hiszen 2004. december 5-e után, és a tavalyi évtől eltérően az idén egy magyarországi református lelkész, Bárti Mihály esperes tartott igehirdetést. A prédikáció alapját a feltétel nélküli megbocsátás képezte Lukács evangéliumának 17, 3–4 és Máté evangéliumának 18, 21–22 igeversei alapján:

„Ha vétkezik ellened atyádfia, figyelmeztess, és ha megbánja, bocsáss meg neki. És ha naponta hétszer vétkezik ellened, és hétszer tér vissza hozzá ezt mondva: »Megbántam!« – bocsáss meg neki!” „Akkor Péter odament hozzá, és ezt kérdezte tőle: »Uram, hányszor vétkezhet ellenem az én atyámfia, hogy én megbocsássak neki? Még hétszer is?« Jézus így válaszolt: »Nem azt mondom neked, hogy hétszer, hanem még hetvenszer hétszer is!«”

Az igehirdető ennek kapcsán kiemelte, hogy március 15-e mindig a nagyböjt időszakára, azaz a húsvétra való felkészülésre esik, hiszen ahogy minden embernek személy szerint, úgy a nemzeti közösségnek is Krisztussal való személyes találkozásra van szüksége. Az Ige azt mondja, az Isten szeretet, amelynek tartalma az isteni megbocsátó, kegyelmes szeretet. Ez áll szemben az ember bűnös voltával, amely ha közös is, de személyenként áll össze. A kollektív bűnbánat ezért sem lehet soha teljes, a bűnöket ugyanis egyenként követjük el, ezért a jövőért imádkozva önmagunknak is bűnbánatot kell gyakorolnunk, Isten segítségét kérve a gyógyításhoz. A keresztyén magatartás nem a saját jogait akarja behajtani másokon, hanem megbocsát az ellene vétkezőknek is az Ige szerinti magatartást követve.

Az igehirdetés során a lelkész feltette továbbá a kérdést, mi a helyzet akkor, ha az ellenünk vétkező nem bánja meg vagy fel sem ismeri azt a bűnt, amelyet elkövetett velünk szemben. „Az Ige azt mondja – húzta alá az esperes –, akkor is bocsássunk meg, mert ha ezt nem tesszük, akkor nem a megbántónak ártunk, hanem magunkat mérgezzük meg.”

A Miatyánkban is azt láthatjuk, hogy nem úgy szól az imádság: „mi is megbocsátunk azoknak, akik tőlünk bocsánatot kértek”. A megbocsátás ugyanis a lelki nyugalmat is megadja nekünk. Istennél mindenkinek van bocsánat, így nemzetünknek is, ezért lehet ma is ünnepelnünk, és ezért kell úgy ünnepelnünk, hogy Isten előtt állunk, az Ő kegyelméhez és királyi székéhez járulunk.

Mint láthatjuk, a magyarországi lelkész igehirdetése teológiailag is legitimálta és elmélyítette szakralitás és nemzettudat összefonódását hangsúlyozva azonban, hogy a nemzethez való tartozás kizárólag a bibliai értékrendszer szűrőjén keresztül valósítható meg. S ennek a szakrális szűrőnek sarokpontja a megbocsátó szeretet. Az igehirdetés tehát egy szóval sem említette december 5-ét, mégis teljességgel egyértelmű volt az ehhez kapcsolódó üzenet beszélgetőtársaim számára, akik így kommentálták mindezt:

„Értettük a célzást,... de komolyan, ez most így kellett, hogy lehűtsön egy kicsit.” „Tavaly nagyon le voltunk törve, én mérges voltam nagyon, őszintén megmondom. Eltelt azóta az egy év, és így is, úgy is érzek. Ez a pap a jót hozta ki most belőlem, úgysem lehet másképp.” „Látod, vannak ott magyarban is rendesek, ezt tudtuk eddig is, de mindig jó ezt látni is, és tényleg meg kell bocsátani annak a sok félrevezetett embernek is, tényleg nem tehetnek az egészről.”

Az igehirdetés aktuális üzenetének dekódolásával kifejezésre jutott a magyarországiakhoz való pozitív viszonyulás, és a közeledés lehetőségének realitása. Volt azonban, aki a prédikáció gondolatait is az egyfajta, „tisztá” nemzeti jelentésrendszert értők világának megkülönböztetésére vonatkoztatta:

„Nem kell direktbe kimondani. Úgyis mindenki érti, aki nem, az jobb is, ha nem.”

Egyik beszélgetőtársam ugyanakkor „nagyon fontosnak és eltalálnak” értékelte az igehirdetést, mivel úgy látta, hogy – szavaival – „letisztult lassan minden, kezdünk megerősödni, fölállni, és jó, ha ebben pont egy hiteles magyarországi segít nekünk”.

Az általa használt „hiteles” kifejezés egyaránt magában foglalta a papi szerepet, s azt, hogy „ő azokhoz a magyarországiakhoz tartozik, akik igennel szavaztak”. Ennek megfelelően és az előző interjúrészletekből is láthatóan sem az igehirdetésben megfogalmazott és a hallgatók által pozitívan értékelt megbocsátás, sem a fent idézett „letisztult”, „kezdünk megerősödni” kifejezésekben (amelyek a december 5-e utáni „fölállást” jelentettek) nem módosultak az identitáshatárok a nemzettudat egészén belül. Egy évvel ezelőtt megfogalmazódott a határon túli magyarság „hiteles nemzettudatának”, mint a nemzeten belüli kisebbségnek az identitása a nem „hiteles” magyarországi magyarokkal szemben. S ezen nem változtatott az sem, hogy a nemzeten belüli kisebbség tagjai szintén „hiteles” magyarországiak is, akik „igennel” szavaztak 2004. december 5-én. A határképződés utóbbi eleme nyilvánult meg az előbb idézett interjúrészletből is, amely szintén „igennel szavazóként” értékeli az igehirdető személyét is.

Az istentisztelet végén a helybeli lelkész kiemelte, az elhangzottak arra bátorítanak, hogy vállaljuk magyarként az életet, és örömmel hozta fel példaként, hogy immár egy éve működik a településen a református óvoda. Arra kérte a résztvevőket, hogy adakozzanak az ebben az intézményben nevelődő „márciusi ifjak” javára. A lelkész a nemzeti kultúra továbbörökítésének elengedhetetlenségére hívta fel ismét a figyelmet, hívta mindenkit – külön invitálva a gyermekeket és a fiatalokat – az ünnepség további eseményeire. A templomi rítust végül a Himnusz közös eléneklése zárta.

Az ünnepség következő mozzanatát, a koszorúzást is a Himnusz eléneklésével vezették át a résztvevők. Ugyanígy a templomi rítushoz hasonlóan a Kossuth-szoborhoz közel álltak fel a fiatalok a december 5-ei dátumot megjelenítő gyászszalaggal ellátott nemzeti

lobogóval. A tavalyi rendezvényhez hasonlóan tehát mindenki láthatta ezt a zászlót, bár az idén nem közvetlenül a Kossuth-szobor mellett helyezték el.

Szakralitás és etnicitás összefonódását jelképezte a papi viseletüket kokárdával díszítő lelkészek szintén mindenki által látható elhelyezkedése a szoborral szemben. A Kossuth-nóta ebben az évben is kiemelt szerepet kapott a rítusban, bevezetve az ünnepi beszédek sorát.

Először a helyi közösség elnöke köszöntötte a vendégeket, külön megemlítve a magyarországi meghívottakat: a nagykövetség és a főkonzulátus delegáltjait, a debreceni polgárokat, Németh Zsoltot, a Magyar Országgyűlés Külügyi Bizottságának fideszes elnökét, akit külön taps és éljenzés fogadott.

Az előadó az ünnepi beszédben közös és lelkes együttgondolkodást kért, „mert most együtt kell a kérdésekre válaszolnunk” – fogalmazott. Ismét azzal találkozhatunk tehát, hogy a szónok nem említette konkrétan december 5-ét, azonban mindenki számára világos volt, hogy az általa említett „most” ezt jelöli. Hangsúlyozta a szónok, hogy ebben a „mostani” helyzetben is március 15-e szolgálhat mintául. A Délvidékre vonatkozóan is március 15-ét említette mintaként, mivel március 15-e adhatja meg a lelki erőt a jelenkori „szellemi-lelki káoszban”. Ezzel tartozik a délvidéki magyarság a márciusi ifjagnak, akik életüket adták a nemzetért. A vajdasági magyarokat ez a történelmi örökség kötelezi „nemzetünk megőrzésére”. Beszédének végén ő is hangsúlyozta a keresztény értékrendszer és a nemzeti identitás elszakíthatatlanságát, kifejtve, hogy az előbb felvázolt magatartás alapja a „hit a családban és a közösségben”.

A következő szónok az ünnepség díszvendége, Németh Zsolt volt. Személyét nagy taps fogadta, mivel őt beszélgetőtársaim „hiteles” személyiségként értékelték annak folytán, hogy ő és pártja a december 5-ei népszavazáson az „igen mellett volt” – ahogy fogalmaztak. Beszédében Németh Zsolt kifejtette, hogy március 15-e alapvető értékkel bír minden magyar számára, és csak ezt elfogadva van helye bármilyen vitának magáról a forradalomról is. Az elmúlt sztálini, kádári és titói diktatúra ezzel szemben önmagának sajtótította ki a forradalom fogalmát egy klikk hatalomra jutását és gyilkosságait nevezve el forradalomnak. A diktatúrák elmúltával azonban szabadon értékelhetjük már március 15-e jelentőségét is. Az 1848-as forradalom és szabadságharc egyik legnagyobb értéke és üzenete, hogy megteremtette az egységet a különböző érdekű (városi-falusi, nemesi-paraszti) közösségek között. Ebből vezette le a szónok az általa képviselt Fidesz–KDNP szövetség jelenlegi törekvéseinek lényegét; a nemzeti szolidaritás megteremtését. „A forradalom tehát – folytatta – a lehetetlennek vélt dolgok lehetségessé válását is jelenti. Erre példa '48 is, ugyanis ekkor bebizonyosodott, hogy a »kint levők« is egyesülhetnek a »bent levőkkel« azok sérelmei nélkül.” Ennek kifejtése után a szónok összefüggésbe hozta mindezt a december 5-e előtti magyarországi politikai kampány szellemiségével. Az általa és pártja által képviselt szellemiség alapján ők azt mondták, hogy a lehetetlennek mondott dolgok is megtörténhetnek, ahogy ezt 1848, 1956, 1990, valamint a 2001. évi státustörvény megszületésének tényei példázzák. Ennek alapján mondták ki december 5-e előtt is, hogy a nemzeti szolidaritás megvalósulható realitás: a határon kívüliek és belüliek érdekegyesítése igenis kivitelezhető, hiszen Magyarország és a határon túli nemzetrészek nem gondot jelentenek egymás számára, hanem kölcsönös „megoldást”. 1848 után ezt a törekvést csupán külső hatalom tudta megfűszerezni, de ma már csak mi lehetünk ennek akadályozói.

A szónok végül kifejtette, ő és a mögötte álló politikai-társadalmi szövetség azon fáradozik, hogy ez a nemzeti érdekegyesítés sikerülhessen, és tudja, hogy sikerülni is fog. Szónoklatát a jól ismert buzdítással zárta, belefoglalva a vajdasági magyarokkal való közösség tudatosítását is: „Hajrá, Magyarország! Hajrá, Vajdaság! Hajrá, magyarok!”

Előadását ováció fogadta, és később újra és újra visszautaltak rá beszélgetőtársaim:

„Ez a Zsolti mondta ki először nyíltan december 5-ét. A többiből is értettük. Azok is jók voltak. Jó, jó, de nem lehet ezt elmismásolni.”

„Bátorság, lendület. Mi hajlamosak vagyunk sopánkodni. Ezt szeretem ezekben a fideszesekben, lehet még mindig tanulni tőlük.”

„Azért jó mindig tudni, hogy azért ez is Magyarország. Mert a Fidesz mögött azért csak ott van az ország majdnem fele.”

Az interjúrészetek ugyanazt a tartalmat fejezik ki, amelyről már a 2002. évi március 15-ei rítussal kapcsolatban írtam, miszerint azért szeretik a Fideszt – vezetőiket ennek megfelelően mindig keresztnevükön említve – a vajdasági magyarok, mert nyíltan felvállalják és képviselik a nemzeti összetartás politikai programját. Mint egyikük említette, ezen az ünnepségen is először Németh Zsolt – ahogy fogalmazott – „nevezte végre nevén a dolgokat”, azaz azt a motívumot, december 5-ét, amely végig körülölelte a rendezvényt. Mindezt tovább mélyítette a szónok beszéde is, amelyben közös nevezőre hozta, azonos értékűnek minősítette az 1848-as, az 1956-os forradalom és szabadságharc, az 1990-es rendszerváltás eseményeit és a 2001. évi, a vajdasági magyarság számára alapvető fontossággal bíró státustörvény megalkotását mint a nemzeti érdekérvényesítés történelmi mérföldkőjét.

Ennek háttérében érthetjük meg azt is, hogy a következő beszéd hatása, Gyurcsány Ferenc levele, amelyet a belgrádi magyar nagykövet tolmácsolt, az előzővel ellentétes reakciókat váltott ki a közönségből. Ezek a reakciók nem voltak mentesek a beszólásoktól sem, bár olyan bekiabálások, mint tavaly, nem hangoztak el. A beszéd önmagában nem tért el nagyon az előzőekben hallottaktól, a hangsúly itt is a „békés határegyesítésen”, a „nemzeti konszenzus megteremtésének szükségességén”, a „hiteles hazafiságon”, valamint az „összefogáson” volt. A levelet mégis kisebb taps fogadta, mint az előzőeket, fütyülésekkel és bekiabálásokkal tarkítva.

Ennek okaként a „hitelesség” fogalmát és a december 5-e előtti kormánypárti kommunikációt jelölték meg beszélgetőtársaim:

„Ez beszél hiteles hazafiságról, aki végig a nemre buzdított!”

„Küld ide egy levelet, ettől lesz hiteles. Inkább átgondolná, hogy mit csinált.”

„Ez csak kötelező volt neki, mert protokoll, közben meg azt kívánja, bárcsak már eltűnnénk a föld színéről.”

A miniszterelnök irányában tehát hiányzik a bizalom beszélgetőtársaim részéről, a határon túliak irányában – elsősorban december 5-e előtt – alkalmazott kommunikációs stratégiája és az e mögött álló nemzetpolitikai elképzelései miatt. Emellett, mint az előzőekben leírtakból is kiderült, a hitelesség olyan alapvető jelentéssel bír beszélgetőtársaim számára, amelynek kritériumát egyértelműen az „igennel” való szavazás adja meg; ennek megfelelően az a „hiteles” magyarországi magyar a szemükben, aki december 5-én igennel szavazott.

Így érthetővé válik, miért váltottak ki indulatokat annak a miniszterelnöknek a hitelességre vonatkozó gondolatai, aki a nemmel való szavazásra buzdított. Ráadásul ezt a levél olyan értelemben használta, amely szerint csak akkor lehet ismét konszenzus a békés határegyesítésében, ha a „hiteles hazafiság” lesz a zsinórmértéke minden magyarországi és határon túli politikai törekvésnek. Érzékletesen világít rá e gondolatkör hatására egyik interjúrészetem:

„A végén még ő oktatott ki minket a hitelességből, azt szeretné, ha megdicsérnénk, milyen jól kitalálta, hogy nemmel kell szavazni, és bocsánatot kérni, hogy ő mekkora zseni, mi meg azt se tudjuk, mi jó nekünk.”

A két beszéd tehát indulatokat váltott ki a közönségből, mivel azok a december 5-ei helyzetet idézték föl számukra, amikor nem volt érdemi beleszólásuk azokba a politikai-társadalmi vitákba és döntésekbe, amelyeket viszont saját meglátásaik szerint értékelték azóta is, hiszen ezek kultúrájuk és mindennapi életük meghatározó kérdéseit vetik föl.

Ezért is volt fontos mozzanat az ünnepség során, hogy a következő szónokok a helyi magyarság vezetőiként, a saját közösségi tapasztalatok alapján beszéltek az ünnepről.

A Magyar Nemzeti Tanács elnöke, Józsa László ennek megfelelően kifejtette, Magyarország európai uniós csatlakozása azt is kifejezi, hogy maga a magyar nemzet Európával van, de az anyaországtól függ, viszi-e magával a vajdasági magyarságot is, vagy állandósul-e a lemaradás folyamata.

Az mindenesetre kedvező jel, hogy 2006. március 15-én a Vajdasági Parlament titkára és Románia elnöke is kifejezte jókívánságait. Lehetőség van tehát a nemzeti kultúránkért való cselekvésre, de ezt csupán '48 szellemében, egymással összefogva tehetjük meg sikeresen. Beszédét a Kossuth-nótából idézve zárta. „Éljen a magyar szabadság, éljen a hazá!”

A beszéd tehát ismét az összefogásra mint '48 örökségére hívta fel a figyelmet. Emellett azt is láthatjuk, hogy néhány év alatt a Kossuth-nóta is evidenciává, vállalt kifejezőjévé vált a rituális gyakorlatnak. A következő szónok Bunyik Zoltán, a tartományi oktatási titkár volt. Beszélgetőtársaim később ezt a beszédet értékelték – Németh Zsolté mellett – a legpozitívabbnak, mivel – ahogy egyikük fogalmazott: „Ez is kimondta a lényegét, mert rátapintott a lényegre.”

A beszéd a korábbi tematizáció mentén szintén kiemelte az összefogás szükségét, de arra is rámutatott, hogy bár a magyarság legnagyobb csapása a kishitűség és a széthúzás, népünk mégis kitartott a legnagyobb tragédiában is. „Legyünk ezért büszkék magyarságunkra ma is itt, a vajdasági kirekesztettségben és kilátástalanságban! Mert itt is meg tudjuk találni az igaz utat, csak merjünk álmodni. Ezért feledjük el december 5-ét is, és higgyük, merjük megálmodni a közös, egyesült nemzetet itt, a szerbekkel együtt élve ebben a hazában!”

A beszéd több pontja is kifejezte és összefoglalta azt a beszélgetőtársam által említett „lényegét”, amely az elmúlt évek során megfogalmazódott a rítusokban.

A „merjünk álmodni” gondolata visszanyúlt a 2002-ben is használt retorikához, kifejezte a „millenniumi évek” fideszes szlogenjének az emlékét, amelyet akkori interjúrészteim is többször kiemelten fontos kifejezésként tartalmaztak. A beszéd emellett nem siklott át december 5-ére, hanem megoldást próbált megfogalmazni annak kezelésére. Végül kifejezte azt az alapvető identitáskonstrukciót is, amely a délvidéki magyarságot a magyar nemzetben belül úgy helyezi el, hogy az számos felvállalt sajátossággal bír a szerbséggel való együttélés és az ebből fakadó kulturális kölcsönhatások okán.

A beszédeket viszont egy '48-as „keserves” zárta le, amelynek következő sorait „döbbenetesen találónak”, „kegyetlenül igaznak” értékelték beszélgetőpartnereim: „Engem anyám megátkozott [...], legyen hazám ország-világ.”

A beszédeket követő koszorúzás után az ünnepséget az esti műsorra való meghívás zárta, amelyben magyarországi résztvevők is felléptek.

Az idei ünnepszeg leírásából és kommentárjaiból kiderül, hogy a rítusokat továbbra is egyszerre tematizálja 1848 és december 5-e dichotómiája. Míg az előbbi az összefogás/összetartás, a nemzeti felelősségvállalás értékével bír, addig a másik ennek ellenkezőjét szimbolizálja. 2006-ban viszont az utóbbinak a fájdalma kevésbé volt kommunikálva, ehelyett inkább a megbocsátás és a felejtés stratégiája fogalmazódott meg. A magyarországi vendégek meghívása és az ottani „hiteles magyarság” hangsúlyozása pedig szintén fontos elemként jelentkezett mind az ünnepszegek, mind a beszélgetések során.

A többi beszéd tartalma, illetve beszélgetőtársaim szavai azonban azt mutatják, hogy ha nem is mindig hangsúlyozva, de egyértelműen és mindenki által érthetően a december 5-éhez való viszonyulás határozta meg az idei március 15-éhez kapcsolódó rítusokat ahogyan Zentán, úgy Bácskossuthfalván is. Összefoglalva, a rítusokkal kapcsolatban elmondható, hogy december 5-e a közösségi tudat jel- és jelentésrendszerének megkerülhetetlen elemévé vált, amelyet már nem kell feltétlenül kimondani, hiszen az értett evidenciaként épült be a mindennapok kultúrájába és identitás szerkezetébe.

A rítusok ezt a valóság tartalmat fejezik ki, és teszik nyilvánossá a résztvevők számára, felmerül azonban a kérdés, hogyan jelenik meg mindez a hétköznapi világban. A továbbiakban erre láthatunk példákat a zentai magyarság életének tükrében.

Fekete karácsony és Rúzs Magdi

Legkedvesebb beszélgetőtársaim egyike megrázó versben dolgozta fel a december 5-ei népszavazás eredményének – ahogy fogalmazott – „lelki traumáját”. Versének a Fekete karácsony címet adta:

Fekete december, fekete karácsony,
Károgó varjú ül kopasz, téli ágon.
Angyalszárnyú remény elszállt messze-messze,
Magunkra maradtunk búsan, keseregve.
Karácsonyi Jézus, mért, hogy el nem jöttél:
Vagy ebben az évben tán meg sem születted?
Üres volt a jászol? Nem volt benne szalma?
Rettentett Heródes dölyfös, nagy hatalma?
Hogy jöhettél volna? Hisz be sem fogadtak!
Nagy házak lakói egy fészert sem adtak.
Kérhettél esengve, zörgettél hiába,
Elűztek, kergettek havas éjszakába...
Karácsonyi Jézus, mint mi, olyan árva,
Dideregve bolyong részvétlen világba'.
Elűzött, elzavart Káin-lelkű testvér,
Kinél szeretetet, megértést kerestél.
Bolyongsz messze földön, szíved-lábad vérzik.
Arcul csap idegen – testvéreid nézik.
Botorkálsz, elesel, s a távolban mintha
Karját tárva várna már rád a keresztfa...
Ó, szegény Kisjézus, ó, árva kis magyar!
Kivel tán az Isten sem tudja, mit akar.
Lesz-e még tavaszod, húsvétos, harsonás,
S keresztutad végén vár-e feltámadás?

(Szinta János)

A versből drámaian szól hozzánk december 5-e átélésének hatása, a „Káin-lelkű testvér” értékelése, és a kitaszítottság, otthontalanság érzése, mint a vajdasági magyarság sorsának megfogalmazása, „akivel Isten sem tudja, mit akar”.

Mindez egybecseng a zentai március 15-éhez kapcsolódó rítusok „Se országom, se hazám...” című műsorának üzenetével. A december 5-e utáni lelkiállapot az idézett versben is olvasható tartalmának okairól a következőket mondták el zentai beszélgetőtársaim:

„December 5-e itt, Vajdaságban az itthoni magyarokra borzasztó hatással volt. Az, hogy nem kellünk az anyaországnak, és nem az lett hangsúlyozva a sajtóban sem, hogy a szavazók többsége igennel szavazott. De mondjuk, ez így is siralmas, mert a többség ki sem ment szavazni, azt mutatta, hogy le vagytok szarva.”

„Hallottam, hogy a portugál nemzetgyűlés hozott egy határozatot, hogy mindenki, aki portugálul beszél, tehát az a 120 millió brazil is, megkaphatják a portugál állampolgárságot. És akkor ezek a disznók, érted, hazudnak, hogy ez sehol a világon nincsen. Nem történt volna meg, hogy a horvátoknak megadták, hogy a románok megadták minden románnak, hogy a lengyelek megadták, érted, ezek letagadják! Van sok példa inkább, amiből tanulhatnánk, precedens, és akkor erre azt mondják, hogy nem igaz. Miért, hogyhogy nem igaz, hát tény és való! És akkor azt mondják, hogy Európa nem fogadja el, nem lehet.”

Az első interjúrészletből is kiviláglik, itt sem a teljes magyarországi magyarságtól történik meg az elhatárolódás, mert a szavazók többsége igennel szavazott. Azonban az eredmény így is „siralmas” lett, s ezért mégiscsak az összmagyarság a felelős, ahogyan azt a második interjúrészlet egy szubjektív nemzetkarakterológiai összehasonlításban kifejti. Más interjúrészleteim is tartalmaznak ilyen összehasonlításokat, de azok már közelebbi, szerbiai példákkal élnek:

„Itt van előttünk a szerbek példája. Hogy azt mondják, az igaz, hogy Kosovóban kevesebben vagyunk az albánoknál, de az ősi szerb föld. A Vajdaságban igaz, hogy az valamikor a magyaroké volt, de most ott többen vagyunk. Mindig van érvük a nemzetük mellett. Ez a logika működik náluk.”

„Tudod, az a tragikus az egészben – nézd meg ezt a kosovói albán példát –, ahhoz, hogy az már nem vitás, hogy Kosovo az albánoké, ez már biztos, de ott nekik az albán állam háttértámogatást adott. És ugyanúgy, amikor a szerbek a Vajdaságot elszakították Magyarországtól, ott volt a szerb állam a háttérben, a románok, amikor Erdélyt elcsatolták, ott volt a háttértámogatás. És nekünk is a Horthy-időben ott volt a magyar államnak a háttértámogatása.”

Láthatjuk az albán és a szerb összehasonlításban, hogy ezek a népek mint az összetartozás követendő példái állnak szemben a magyarokkal. A korábbi rítuselemzésekkel kapcsolatban is láthattuk, hogy a magyarok által megfogalmazott negatív önsztereotípiák lehangsúlyosabb minősítése éppen a széthúzás. Az 1848-as példa legtöbbször hangsúlyozott üzenete éppen ezért az összefogás üzenete. Utoljára idézett interjúrészletem azonban hozzát teszi, hogy nem mindig volt ez jellemző a magyarságra. Ellenpéldaként a második világháború előtti, Horthy kormányzósága alatti magyar állam példáját említette.

Egyik korábbi tanulmányomban (Papp 2003a) részletesen elemeztem a vajdasági magyarság „tisztá magyar időkhöz” való viszonyát, amelyből kiderül, hogy a Horthy alatti nemzetpolitika és Bácska Magyarországhoz való tartozásának megvalósulása ma is a „hiteles magyar” lét zsinórmértékének számít. Ennek alapján ez, a magyarság alig több mint hat évtizeddel ezelőtti múltjában is fellelhető stratégia segíthetne csupán a

magyarságon, mivel – ahogy egyik beszélgetőtársam fogalmazott – „egyedül még nekünk se mehet hosszú ideig a végek védelme, hiába tanuljuk meg lassacskán a balkáni tökösséget”. Ebben a helyzetben azonosul – a korábban elemzett zentai rítusok fellépőinek üzenetével megegyezve – december 5-e Trianonnal és a mai Magyarország negatív megítélésével. Egyik beszélgetőtársam így összegezte mindezt:

„Kettős Trianon december 5-e. Mert Trianont, azt még valahogy kibírtuk, mert a nagyok csinálták. Eddig bírtuk, azt hiszem, mert már sok idő eltelt, és most mentség sincs nagyon, mert ezt már csak magunknak köszönhetjük, vagyis a mostohának.”

A Trianonnal való azonosítást túl is lépte interjúalanyom, mert azt a nagyhatalmaknak lehet tulajdonítani december 5-ével szemben, amelyet „magunknak köszönhetünk”, ezért ez utóbbi hatása tragikusabbnak tekinthető a trianoni döntésnél is.

Ebben a helyzetben hozott később enyhülést néhány olyan magyarországi kezdeményezés, amely némiképp árnyalta a zentai magyar közvéleményt. A legjelentősebb és a legtöbb emberre kiható kezdeményezés Zenta magyarországi testvérvárosától, Hódmezővásárhelyről érkezett. Hódmezővásárhely ugyanis 2005. március 15-én tiszteletbeli polgárságot adományozott a zentaiaknak, s az erről szóló, névre kiállított adományleveleket húsvétkor ünnepélyes keretek között át is adta nekik.

Beszélgetőtársaim így élték át mindezt:

„Nem fáj már úgy ez az egész, mert jó időzítéssel, rögtön jött ez a vásárhelyi gesztus, és ez nagyon sokat javított a közérzetünkön.”

„Borzasztó volt ez az egész, viszont nagyon jó hatással volt ránk itt, Zentán, hogy a testvérváros valóban testvér maradt, hogy Hódmezővásárhely tiszteletbeli polgárnak választott engem és mindenkit, aki jelentkezett.

”Az esemény a fejezet elején idézett vers szerzőjét is megihlette, aki az avatásra az egész zentai „magyar ajkú és lelkű” közösség nevében írt alkalmi verset átadta a hódmezővásárhelyi küldöttség vezetőjének is. A négy soros vers Hódmezővásárhely:

Tiszteletbeli polgárrá avatásunk alkalmából

Fekete karácsony – arany húsvét:
Egy sötét átok bilincse hullt szét.
Mégis van hát a számunkra hely:
Köszönjük szívből, kedves Vásárhely!

A tiszteletbeli polgárrá avatás tehát enyhített a magára hagyatottság érzésén, ahogy egyik interjúalanyom megfogalmazta: „Ez egy ilyen gyógyírként hatott a sebünkre.”

Jelentősséggel bírt az oklevél március 15-ei keltezésének, illetve húsvéti átadásának időpontja is. Március 15-ének összefogásra buzdító üzenete és a dátum mint december 5-ének ellenpontja így kívülről, Magyarország felől is megerősítést kapott.

*

A húsvéti időpont pedig vallás és nemzettudat egymást erősítő voltát fokozta. Az utóbbi jelentőségét a két eseményt illusztráló interjúrészletek is érzékeltetik:

„December 5-e, az egy olyan törés volt, olyan törés ment akkor bennem végbe, ami úgy éreztem, hogy olyan visszafordíthatatlan, és hogy teljesen más szemmel nézek az

anyaországi magyarokra. De a Jóisten egy olyan utat adott nekem, hogy felléphettem Budapesten a fasori református templomban, és ezáltal visszakaptam a reményben, a nemzetben való hitemet, ami december 5-én elveszett. Ez egy akkora élmény volt számomra, az, hogy az Úr asztalánál együtt énekeltem az oda kihívott többi határon túli magyarral, és az anyaországi magyarokkal is! És olyan óriási szeretetet kaptam a műsor után is, hogy odajöttek hozzám, és könnyes szemmel átöleltek. Ezért is nem tudom őket vádolni, mert elég probléma, ha nem érzik Isten közelségét és ezt az egész összetartozást. És láttam, hogy ez egy őszinte dolog. Az egy olyan nagy élmény volt. A református tiszteletes is azt mondta, hogy nem magyarkodunk, hanem magyarok vagyunk.”

„Arra döbbsentem rá, hogy nem szabad általánosításokat levonnom az anyaországiakkal kapcsolatban. A nemzethez való tartozás meg az Istenhez való ragaszkodás kiegészíti egymást, és gondolom, hogy azok, akik nemmel szavaztak, azok nem értik ezt.”

„A másik nagy élményem az volt, hogy december 5-én, egy évvel a népszavazás után meghívtak minket Gödöllőre, a népdalcsoportot, ahol énekelek. Ez egy megemlékezés volt, hogy egy éve volt december 5-e, és azt a címet adták a rendezvénynek, hogy Az együvé tartozás napja. Nekem ez a cím, ez a mottó nagyon tetszik, habár végül ez is magával vonja, hogy vannak az anyaországi magyarok, meg vannak a határon túliak. Ez is egy olyan rendezvény volt, hogy összehozták a kettőt. Nem az, hogy egy nemzethez tartozunk, hanem hogy ez két dolog. De ez így sem volt negatív, mert ők legalább próbáltak egy kapcsolatot fölvenni. Istentisztelettel kezdődött: ökumenikus, református, katolikus meg evangélikus istentisztelet volt, és akkor az evangélikus tiszteletes mesélt egy történetet, amit biztos, hogy nem tudok sírás nélkül elmondani. A Balatonon nyaraltak, és egy fiú egy nyomorék fiút cipelt a hátán órákon keresztül, és egy nő már nem bírta ki, és megkérdezte: »Nem nehéz?« Erre a fiú azt válaszolta: »Nem, a testvérem.« Ez annyira, olyan mélyen érintett, hogy úgy érzem, hogy akik nemmel szavaztak, azoknak ezt kell üzeni, azoknak ezt a történetet el kell mondani. Meg azoknak, akik csak megrántják a vállukat, hogyha »ilyen határon túliakról« van szó.”

„Amik így Magyarországon történtek velem december 5-e után, az végül enyhített a fájdalomamon. De ez se ilyen egyszerű, mert akik ott voltak a templomban meg Gödöllőn, azokon úgy látszik a szeretet meg az őszinteség, de itt is olyan emberek voltak, akik megértenek minket, akik között sok ugyanúgy határon túli. Az anyaországiak is aranyosak, akik ezt megszervezték, de Gödöllőn is csak határon túliak léptek föl, szóval nem volt még alkalmam anyaországiakkal találkozni, mondjuk, a hétköznapiakban.”

A december 5-e közvetlen hatásait elemző tavalyi írásomban (Papp 2005) bemutattam, hogy Magyarország „hitelességének” legfontosabb reprezentálói a magyarországi egyházak, elsősorban a reformátusság. Mindez egybevág a helyi „magyar” egyházak és a vallási értékrendszernek a vajdasági magyarságban betöltött szerepe értékelésével is. December 5-e megítélésének enyhítésében ezért – ahogyan az idézetekből is kitűnt – jelentős szerepet kaptak az egyes felekezeti kezdeményezések. Ugyanakkor azt is olvashattuk az interjúrésztetekben, hogy a „nemmel” szavazók iránti távolság megváltoztathatatlansága is elmélyült a találkozások kapcsán.

A fentiekben azt láthattuk ugyanis, hogy amíg a magyarországiakkal szembeni negatív általánosítás veszített is erejéből, addig a „nemmel szavazók” azt a csoportot testesítették meg, akik láthatatlanok a határon túliak számára, hiszen azok el sem jönnének egy olyan rendezvényre, amelyen a meghívott délvidékiek s más nemzetrészek tagjai részt vettek. Az egyik interjúrésztet ezt így fogalmazta meg: „azok, akik nemmel szavaztak, nem értik ezt”, azaz nem birtokolják azt az értékrendszert, amely a „hiteles” magyarság sajátja. A találkozások pozitívumaival együtt tehát továbbra is fennmaradtak azok az erős határok, amelyek a magyarországiakkal mint sztereotipizált közösséggel fennállnak. Beszélgetőtársam mindehhez a következőket is hozzátette:

„Én most meg vagyok békélve. Bennem is megvolt az az érzés december 5-én, hogy már én is hagyom az egészséget, nem érdemes a magyarságomért harcolni, minek? És legkönnyebb földni, pont ezt gondoltam, de hát most meg vagyok nyugodva, de hát pont ezért, mert ilyen pozitív hatások értek. De azt is meg tudom érteni, aki nem ment ki Magyarországra, vagy ilyesmi, akkor azt megint nem tudja átérezni, hogy nem mindenki olyan, vagy pont olyan emberekkel találkozott, akik vállat rándítanak.”

A hódmezővásárhelyi kezdeményezés, valamint az egész közösséget érintő, alkalmi magyarországi meghívások pozitív hatásuk mellett is csupán gesztusoknak tekinthetők, amelyek jelentősége az anyaország többsége és (nemzet)politikai törekvése megváltozásának érzékelése nélkül nem tekinthetők, meghatározónak. Érzékletesen illusztrálják mindezt a következő interjúrészletek:

„A korosztályomban azt látom, hogy már nem érdekli őket. Ez a december 5-e volt az az utolsó pont, hogy elérkeztünk arra a szintre, hogy ők nem foglalkoznak sem a politikával, hogy Fidesz vagy szocik. Meg egyszerűen tudomást se vesznek róla. Például az évfolyamtársaim magyar tanszékesek, és egyáltalán a nemzettudattal úgy vannak, hogy ők most már kívül állnak, ők vannak, mint személyek, de nem nemzetben gondolkodnak, csak saját magukban. Ennyi. Annyit mondtak, hogy ők egyáltalán nem lepődtek meg. Ennyire mélyen nem érintette már meg őket.”

„Nagy pofon volt december 5. mindenesetre, egy kicsit még most is támolygunk, sokat javított a hódmezővásárhelyiek befogadása, de ami majd végképp eldőnti ezt az egészséget, az a mostani választás. Mert azt elfogadtuk így, hogy megosztott a magyar társadalom, körülbelül mondhatni, hogy kettészakadt az ország, ez evidens. No, most ha lenne egy fordulat, akkor szinte feledtetné, hogyha most tényleg a nemzeti oldal felülkerekedne. Még akkor is, ha 8-10 képviselőhellyel nyernének többet. És ha nem, arról is beszéljünk, az eltemet bennünket, eltemet szerintem.”

„Tíz-húsz év alatt teljesen megroggyanunk, visszafordíthatatlanul, ha itt nem változik valami a nemzet életében, mert nem bírjuk ki folyamatosan december 5-ét, Magyarország nélkül nem megy.”

Az interjúrészletek több mindenre is rávilágítanak. A fiatal korosztályról szóló meglátások azt is jelzik, már december 5-e előtt is rezignáltan viszonyultak a fiatalok a magyarországi történésekre, mások, őket nem érintő világnak értékelve Magyarországot. December 5-e ezt nyomatékosította, de egyesekben még nem nyomta el ez teljesen azt a reményt, hogy a nemzetben belüli „hiteles” politikai-társadalmi közösség a „nemzeti oldal”, azaz a velük azonos értékrendű magyarországiak csoportja kerülhet többségbe.

A 2006. évi magyarországi választások ezért szintén meghatározó téttel bírtak idézett beszélgetőtársaim számára, hiszen – mint kifejtették – a „nemzeti oldal” győzelme még december 5-ét is feledtethetné, míg a vereség a délvidéki magyarság legfeljebb húsz év múlva bekövetkező eltűnéséhez vezetne. Mint köztudott, a 2006. évi magyarországi választásokat ismét a baloldali kormánykoalíció nyerte meg.

Beszélgetőtársaim így kommentálták mindezt:

„Nem tudtam aludni a választások alatt, mert az ember mindig reménykedik, mint a népszavazásnál. Na, sok értelme nem volt, mert az eredmény is olyan lett, mint a népszavazásnál.”

„Sokan már nem is nézték, mint négy éve, mert elfogyott mostanra a lelkesedés, vagy nem akartak már még egyszer csalódni. A lényeg, hogy csak a közöny maradt, úgy látszik, de jobb is, ahogy kinéz a dolog, mert úgy néz ki, hogy most már tényleg ennyi volt nekünk.”

„Mit szóljunk, ez már minket nem érdekel, egy életre lemondunk az országról.”

„Engem ez már nem érdekel, én megfogadtam, a magyar tévéket se fogom nézni.”

„Nem tudtam aludni a választások után, de most már senkit se érdekel, ez van, így kell ezután élni.”

„Ezek a választások is csak rátesznek itt nekünk egy lapáttal, hogy belefásulunk abba, hogy már megint a rossz győz.”

Az idézett interjúrészek közös pontja a kölcsönös lemondás motívuma, Magyarország róluk való lemondásának a keserű tudatosulása, és – ennek megfelelően – a közösség tagjainak lemondása is a Magyarországhoz kapcsolódó események közös sorsként, őket is érintő valóságként való megéléséről. Ráadásul beszélgetőtársaim úgy érzik, hogy a választási eredmény a vajdasági magyarság jövőjét is megsemmisítő folyamat utolsó mozzanata volt.

Utolsóként idézett fiatal, huszoneves beszélgetőtársam ennek egyik legfontosabb okát abban látja, hogy például az ő nemzedéke leginkább csak – ahogy fogalmazott – a „rossz győzelmét” élte át eddig, akár a délszláv háborúkra, akár a miloševići rezsimre, akár a bombázásokra emlékezik. Tanulságos, hogy interjúalanyom december 5-ét és a választási eredményeket is annak a „rossznak” a győzelmével azonosította, amely jelző eddig csupán a fenti tragikus eseményeket jelölte. Magyarország így lehet egyenértékű ebben az esetben a magyar közösség létét alapjaiban fenyegető eseményekkel. Ennek megfelelően mindegyik, a választási eredményeket boncolgató beszélgetésem végül is a vajdasági magyarság biztos eltűnésének felvázolásával ért véget:

„Ha itt még valami történik, az már az utolsó csepp lesz. Ennyi volt akkor. Lassan beolvadunk, de nem is kell beolvadni. Itt a Vajdaságban már alig vannak fiatalok. Kihalunk lassan, nem szaporodunk tovább, és ezt a szerbek is nyugodtan megvárják.”

„A feleségem ijedezik, hogy a szerbek hazahozták a Miloševićet, mármint a halottat. »Jaj, majd meglátod, a radikálisok itt vérfürdőt rendeznek!« Dehogyan csinálják. Spórolnak azok a golyóval, meg főleg a saját erejükkel, megvárják, amíg elpárologunk. Hát mennyi van még? Ha nagyon optimista vagyok, van még húsz évünk, mert addigra az idősek kihálnak, fiatalok meg lassan alig lesznek, egy se, ha így megy tovább. Azért csak vannak kisgyerekek, na, van még akkor 40-50 év, minden évben 10 százalékkal kevesebb az óvodás gyerek, úgyhogy – mondom – én még optimista vagyok. Tíz év múlva töredék leszünk. Az itteni szerbek is fogynak, de ők kapják a háttérországból az utánpótlást így is. Mert mi már nem várhatunk ilyet, meg semmit se nagyon Magyarországtól. Mert mi tudtunk '41-ben haragudni az ejtőernyősökre, ezeknek hívtuk a Magyarországról ide költözőket. Pedagógusokat meg tisztviselőket kellett telepíteni, mert itt, Jugóban nem neveltek ki új magyar tanítóképzést. Jöttek Magyarországról, érted, kellett is, de már ilyenre remény nincs. Nekünk csak a szórvány az utánpótlás, de ez is már a fogyás bizonyítéka. De ha nem gettósodunk, az unokáink már nem fognak magyarul beszélni. Ez a csapda, ez a tragédia, gondolj csak bele!”

Az idézett „tragédiát” egyik interjúrészelem a magyar nemzet teljes eltűnésének egyik tüneteként minősítette, ennek megfelelően a vajdasági magyarság sorsa rávilágít a nemzettel történő folyamatokra és azok magyarázatára is:

„Biztos ismered a Gion Nándort. Neki az egyik naplójában van leírva, hogy beszélt egy franciával. És hát följött, ez a Trianon. És azt mondja: »Te Nándor, ha egy teret rosszul köveznek ki kockakövel, és az egyik kiáll, nem fogják az egészet fölszedni, hogy egy beilleszkedjen – azt mondja. – Addig tapossák a bakancsok, a lópatkók, a kocsikerekek, míg betördelik, lekoptatják, és beilleszkedik a többi közé, és akkor rendben van minden.«

Hát minket, ugye, mi vagyunk az a kiálló kockakő Európában, és mi vagyunk azok, akiket a bakancsok, a lópatkók, a kocsikerekek koptatnak. És a végén tényleg nemzetállam leszünk. Most még jött egy ilyen csapás, érted, és az lesz, amit a Gionnak a francia ismerőse mondott, egyszerűen lekopunk. Hogy utána mi lesz, hogy átcsap-e, az már biztos, hogy már annyi szerb ment át, több tán, mint magyar Magyarországra, és ott vannak a kínaiak. Lassan felőrlik Magyarországot.”

Az eddig elmondottak arra mutatnak rá, hogy a tavalyi december 5-e hatásairól szóló tanulmányomban elemzett „déli végek” mint magára hagyott, de a magyarságért kiálló, „igazi”, „hiteles” nemzetrész tudata egy olyan reflexív stratégia kifejeződése, amelynek hangsúlyossá válása válaszként is értelmezhető a Magyarországgal való kapcsolatok december 5-én tetőződő negatív tapasztalataira. Az idézett interjúrészeket ugyanis rámutatnak, hogy a magyarországi események 2004. december 5-e után is alapjaiban határozzák meg a saját közösség sorsát.

Az elmúlt másfél évtized szerbiai eseményei, az elvándorlók tömege, az ország jelenlegi állapota ugyanis nem teszi lehetővé egy saját kisebbségi társadalom felépítésének, s ezzel együtt a magyarság megmaradásának, pozitív jövőképeinek kialakulását sem. Ebben a folyamatban a státustörvény és a millenniumi ünnepek reménységet nyújtottak, de ahogy a címben is olvashatjuk, mindennek csupán visszatérni vágyott emléke él ma már.

*

A 2006. évi magyarországi választások után azonban egy váratlan esemény változást hozott a vajdasági magyarság életében. A kishegyesi Rúza Magdolna lett ugyanis az egyik magyarországi kereskedelmi csatorna népszerű tehetségkutató zenei műsorának, a Megasztárnak a győztese. Hónapokon keresztül, hétről hétre lehetett izgulni érte, és lassan a teljes vajdasági közvéleményt lekötötte – ahogy mindenki nevezte – Magdi szereplése. Azért is hangsúlyos mindennek az elemzése, mert a műsor azokat a fiatalokat is bevonta a következőkben elemzett kérdéskörök által tematizált diskurzusba, akikről a tanulmány előző részeiben mint a magyarság ügyei iránt közönyössé váló csoportról olvashattunk. Rúza Magdi szereplésének fontosságát mutatja, hogy Zentán az évente megrendezésre kerülő, a Vajdaság többi településéről és magyarországi, elsősorban fiatal résztvevőkkel megtartott Énekelt versek fesztiváljának időpontját is áttették egy nappal későbbre, mivel a Megasztár döntője, amelyben Rúza Magdolna versenyzett az első díjért, éppen az előzetesen meghirdetett időpontra esett.

Rúza Magdolna szereplése és győzelme később is hatással volt beszélgetőtársaimra. Zentán néhány nap alatt „folklorizálódott” például az a történet, miszerint az egyik szerb lakos meghallva, ahogy Magdi a Đurđevdan énekli, végig vigyázban állt. A Đurđevdan című dal ugyanis a szerbség egyik legkedveltebb éneke, s az, hogy Rúza Magdi ezt elénekelte, a vajdasági szerbséget is meghatotta. A vajdasági magyar médiumok is hangsúlyozták, hogy a szerbek közül sokan kezdték el nézni a magyarországi műsort, és sms-eket küldtek Magdira szavazva (Szerbhorvát 2006: 128). A Đurđevdan eléneklése ugyanakkor a vajdasági magyarok számára is fontos jelentőséggel bírt. Mint korábban is láthattuk, a délvidéki magyar identitás saját közösségét a magyar nemzetben belül azzal határolja el, teszi megkülönböztethetővé a többi nemzetrésztől, hogy rendelkezik azzal a „balkáni” mentalitással, amely a szerbséggel való együttélésekből fakad. Azzal, hogy Rúza Magdolna felvállalta a szerb kultúra bemutatását is, a fenti mentalitás hiteles képviselőjévé vált, „igazi vajdaságiként” fogadták el.

Fontos azt is hangsúlyozni, hogy a Vajdaságban igen erősek a lokális különbségek. Így Kishegyesről, a kishegyesi magyarokról is számos negatív sztereotípiát él más vajdasági magyar közösségek közvéleményében. Rúza Magdolna személye ezeken a határokon is átlépett, hiszen ott, Magyarországon a teljes nemzetrészt képviselte. Ugyanígy

Magyarország felé is csökkentek a távolságok, hiszen sokan rácsodálkoztak arra, hogy – egyik beszélgetőtársam szavaival – „december 5-e után is rá szavaztak a legtöbben, ez csoda”. Persze a keserűséget is felszínre hozta mindez: „Most legalább láthatják, hogy milyen emberekre mondtak nemet.” „Azt se tudták eddig, milyenek vagyunk, most már látják és elismerik, de ez már késő.”

Ezzel együtt Magdi személyéről egyöntetűen pozitívan, közvetítő szerepét hangsúlyozva szóltak. Ahogy egyikük fogalmazott: „Magdi a híd.” Ennek tartalmát másik beszélgetőtársam így értelmezte:

„Bonyolultak vagyunk mi itt a Délvidéken. Nem vagyunk szerbek, nem is leszünk, de elismerjük, és néha szeretjük is őket. Magyarok vagyunk, de mások, mint a többi magyar: déliek, balkániak. Ezért sokat kapunk is a szerbektől is, meg a magyaroktól is, de ettől nem fogunk változni, hanem dölyffel válaszolunk, hogy különbek vagyunk. De elég csak egy gesztus, egy picit jó, és rögtön magunkhoz öleljük őket, persze, főleg a magyarokat, de akár a szerbeket is, bár tőlük túl sok jó nem jött, de ahogy kinéz, már a magyaroktól sem. Na mindegy, Rúza Magdi egy csoda, aki ezt a jó szellemet ugrasztotta ki a palackból, hogy megvan itt a béke lehetősége minden irányban. A magyarok meg legalább láthatták, milyenek az igazi, balkáni csajok.”

A Rúza Magdolnáról szóló sajtókommentárok is a beszélgetőtársaim által elmondottakat fogalmazták meg. A következő cikkrészlet, amelyet a vajdasági közélet korábbi tanulmányaimban is többször idézett legnépszerűbb véleményformálóinak egyike, Dudás Károly írt, úgy foglalja össze az eddig elemzetteket, hogy Magdi „közvetítő” szerepét nem csupán a vajdasági magyarságra, hanem az összes nemzetrésze vonatkoztatja. A fiatal énekesnő ennek értelmében „igazi”, „autentikus” képviselője a határon túli magyarságnak. Az elmondottak súlyát nyomatékosítja, hogy Dudás Károly mindezt a 2006. május 31-én Trianon évfordulója felcímmel megjelent Hét Nap vajdasági magyar hetilap bevezető, A haza a magasban működik. Trianon évfordulójára című vezércikkében mondta el:

„Jelentem: Rúza Magdolna, ez a törékeny kishegyesi lány »légiesítette« a szigorú trianoni határokat. Átjárhatóvá tette őket. Amíg énekelt, egészen megfeledeztünk róla, hogy közénk feszülnek. Sikerült neki, ami 1920. június 4-e óta egyetlen magyar államférfinak, politikusnak sem. Pedig sokan megpróbálták: így is, úgy is. Mit mondjak: nem igazán ment. Mi, délvidéki magyarok azért tartunk most ott, ahol tartunk: önhibánkon kívül a mind magányosabbá váló Szerbia sötétzárkájában senyedünk.

Rúza Magdinak most sikerült. Ha csak néhány hónapnyi, kurta időre is, határokon átívelő varázslatos hangjával megvalósította Illyés Gyula még 1938-ban versben felvázolt nemzetstratégiáját, a haza a magasban soha el nem évülő gondolatát. [...] Amíg Magdi énekelt, újra együtt volt a nemzet. Együtt, mint már nagyon régen nem. Érkeztek a támogató sms-ek, telefonhívások, levelek, remegő biztatások a Délvidékről, a Muravidékről, a Drávaszögből, érkeztek Erdélyből, a Felvidékről, Kárpátaljáról, érkeztek a Nyugat-Európában élő magyaroktól, érkeztek még a tengerentúlról és az időnként mostohaként viselkedő anyaországból is. [...] Magdi éneklése megszabadított bennünket a gonosztól. Felszabadult a határokon túlra kényszerített magyarság. »Érünk mi annyit – mondogattuk itt is –, mint ezek itt körülöttünk, akik annyiszor megaláztak, semmibe vettek bennünket, érünk annyit, mint azok odaát, akik annyiszor kitagadtak, magunkra hagytak minket – talán még többet is.«

A Magyarország határain túlra kényszerítettek hosszú idő után ismét felemelhették a fejüket. Rúza Magdi látványos diadala visszaadta alaposan megtépázott önbecsülésünket. [...]

Jelentem: a haza a magasban »működik«. Jobban is tán, mint ez a másik haza (hazák?) itt lenni, a porban. Rúzsa Magdolna megjelenése és diadala erre is ráirányította a figyelmünket. S amíg az a haza ott fenn megvan, addig itt lenni is van remény...

Erre gondoljunk 2006. június 4-én, a trianoni tragédia évfordulóján.

S ne arra, hogy számunkra e gyásznapon minden elveszett.”

A leírtak mellett azonban a verseny a Magyarországhoz fűződő negatív tapasztalatokat is tovább mélyítette. Egyik beszélgetőtársam így látta ezt:

„Az is jó példa azért, hogy lehet a versenyzőkre küldeni sms-t, de azt mindig elmondták – többször is – hogy az ajándékokat csak egy magyarországi nyerheti meg. Jellemző, a szavazatot kell, amúgy le vagy szarva.”

Rúzsa Magdolna szereplésének ez a kettőssége világlik ki az egyik újságcikkből, Laták István Ebenguba című írásából is, amely a vajdasági magyarok napilapjában, a Magyar Szóban jelent meg az énekesnő szerepléséről:

„Ez a 20 éves kishegyesi lány néhány másodperc alatt sok ezer emberben oldotta fel a december 5-i stresszt, s hiszem, nem csak én voltam úgy, hogy végre egymás felé kéne fordulni, nem egymás ellen. Ezt személy szerint nálam mindeddig sem magyarországi, sem pedig határon túli politikus magyar nem tudta elérni, arról nem is beszélve, hogy a famózus népszavazás hány lapáttal tett még rá.

[...] Azt viszont kikérem magamnak, amit a műsor honlapján az egyik balga néző jelentett ki: »Hiteltelen a műsor, mert megint a határon túli ócska népséget kell pátyolgatni...«

A cikk itt már egyértelműen megemlíti a „december 5-i stresszt” is, kifejtve, hogy Magdi „hiteles” és az összefogást megteremtő személye szemben áll az anyaországi és a határon túli politikai elit „széthúzó” tevékenységével. Az utóbbi aspektust beszélgetőtársaim is többször kiemelték:

„A Rúzsa Magdi többet tett itt értünk, mint az egész politikai brancs tizenöt éve.”

„Ez a Magdi összehozott végre mindenkit mindenkivel, mert őszinte és tiszta. Tanulhatnának tőle, de nem fognak, mert belőlük ez teljesen hiányzik.”

„El kéne zavarni az összes politikust, és a Magdit hívni helyettük, és ezt a magyarországiakra is értem.”

A negatív megjegyzések tehát egyik esetben sem kapcsolódtak Rúzsa Magdolna személyéhez. A leírtak azt is jelzik, hogy a vajdasági magyarság december 5-e után is a magyarországi eseményekhez és médiához köti magát a mindennapokban, de az országot egyértelműen egy „másik világnak” minősíti, ahol csupán egyénileg van esély a befogadottságra, közösségi szinten azonban – az összefogás reményének, szükségességének vágya mellett – a be nem fogadottság távolsága erősödik föl. Érzékletesen foglalja össze mindezt egyik interjúrészletem:

„Ez a Magdi-sztori is egyértelmű. Nem kellettünk mint testvérek, akikért – ha minimálisat is –, de áldozatot kellett volna hozni. Bohócnak vagy művésznek vagy valami olyannak, ami náluk, bennük már rég nincs meg, mint a Magdiban például. Egyenként esetleg, ha valamiben nagyon jók vagyunk, akkor nagy kegyesen elfogadnak. Amúgy meg csak maradunk magunknak, legyünk csak nyugodtan szerbek.”

Rúzsza Magdolna sikerei hétről hétre enyhítették a nemzeten belüli távolságokból fakadó sérelmeket, de eltörölni nem tudták azokat, felszínen tartva a negatív tapasztalatokat is. Hónapokkal később, az átélt események csitultával a versenyre emlékezve újra a borúlátó meglátások lettek hangsúlyosak:

„Igazából sovány vigasz, hogy egy kiváló lány érvényesül odaát. Normális esetben ez evidens lenne, nem? Mi meg odáig voltunk, ezt a természetes dolgot így felfújtuk.”

„Az ember, amibe lehet, kapaszkodik, de aztán belátja: hiába. Magdi majd jó gazdag lesz, meg is érdemli. Mi meg maradunk, ahol vagyunk, még egy darabig, aztán az se lesz.” „Valahol szégyen, hogy így, ilyen kis dologtól is beizgultunk, de mi ilyenek vagyunk itt, délen. Ennyi is elég, hogy fellelkesüljünk, ilyen a temperamentumunk, de sajnós, a másik véglet is igaz, hamar le is lohadunk, mint most.

„Az idézett interjúrészletekben elmondottak tehát visszatérnek ahhoz a hangvételhez, amelyet a december 5-ét értékelő interjúkban is olvashattunk. Az utolsó interjúrészletből azonban az is kiderül, hogy a népszavazás utáni helyzet és Rúzsza Magdolna sikerei átélésének felfokozott volta a „saját déli mentalitásból” is ered, amely mögött viszont ott áll a „déli végek igazi-hiteles” nemzettudatának elmélyülése is. A délvidéki magyar identitás felerősödése ezáltal határképződést erősít föl a magyarországiak irányában.

A Rúzsza Magdolnával kapcsolatosan leírtak, valamint az utolsó interjúrészlet is rámutat azonban arra, hogy ez a távolság elsősorban a magyarországi politikai tettek következménye, és hogy ennek az állapotnak a megváltozásához milyen kevés is elegendő lenne...

Összegezés

A 2006. évi március 15-éhez kapcsolódó események elemzésekor újra láthattuk, hogy konstruálódik évről évre a vajdasági magyarság identitása. A helyi és a központi ünnepek 1848–49-re emlékező mozzanatai az idén is az aktuális folyamatokra fogalmaztak meg követendő értékeket és stratégiákat március 15-e szempontjából. Ebben a kontextusban a tavalyi évhez hasonlóan ismét „'48 üzenete”, az összefogás értéke állt szemben a 2004. december 5-ei népszavazás értékelésével. A zentai rítusokkal és a mindennapokról szóló interjúelemzésekkel kapcsolatban azt is láthattuk, hogy a 2005. évben tudatosuló és nyíltan felvállalt „déli végek” mint a magyarországgal ellentétes értékeket képviselő, „hiteles” nemzetrész identitása tovább mélyült a vajdasági magyarok körében. Ugyanakkor a bácskossuthfalvi rítusok elemzésénél láthattuk, hogy a tavalyi ünnepséghez képest kevésbé jelent meg december 5-e felemlítése és negatív hatásainak hangsúlyozása. Emellett az idén magyarországi vendégek is meghívást kaptak, és a templomban is magyarországi lelkész hirdette az ígét a megbocsátásról. A szónoklatok üzenetei, a december 5-ei dátumot megjelenítő nemzeti zászló központi, rituális elhelyezése, valamint a rendezvénnyel kapcsolatos interjúrészletek azonban világossá tették, hogy még mindig december 5-e határozza meg a mindennapok identitásdiskurzusát, beépülve a mindennapi tudás evidenciarendszerébe.

December 5-e ezzel együtt jelentősen befolyásolja beszélgetőtársaim lelki világát, mivel – ahogy megfogalmazták – a kisebbségi lét folyamatos önreflexiói miatt nagyon fontos lenne egy olyan – legalább – szimbolikus háttér megléte, amely az amúgy is társadalmi krízisekkel, és a magyarság irányában folyamatosan átélt atrocitásokkal terhelt Szerbiában élő magyarok számára a biztonság érzetét nyújthatná.

December 5-e az ebben való reménykedést is derékba törte. Ezzel magyarázható az a fajta érzékenység, amely interjúrészleteimben megfogalmazódott, és ezt fejezik ki azok a narratívák is, amelyek december 5-ét a megcsalt szerelmes vagy az elhagyott, kidobott gyermek csalódásához, fájdalomához hasonlítják:

„Olyan ez, mint egy szerelem, az ember kap egy nagy pofont, hogy megcsalták, és utána megpróbálja újrakezdeni vagy folytatni az életet. Eltelik egy év vagy másfél, megy tovább az élet, de már nem olyan semmi, mint régen, az a túske megmarad, és a seb mindig érzékeny lesz, és újra, még a kisebb jelekre is érzékeny marad.”

„Ami ezzel a népszavazással is megmutatkozott, hogy amennyire ez a magyarországi társadalom kimutatja, hogy mennyire nem érdekli őt a határon túli magyarság, mi annyira ragaszkodnánk hozzá. Te, ez olyan, mint mikor a kutya az egyik kölykét el akarja verni, de az csak menne oda, menne oda, bújna a többi közé. Hát ez van, vagy a tyúk, amikor elkezd verni az egyik csirkéjét, mert az nem tudom én, tarka, de az is azért menne a többiekhez. Ebből is látod, olyanok lettünk, mint a kivert gyerek, aki nem kellett az anyjának otthon. Ez természetes, hogy ez olyan seb, ami sose múlhat el, betokosodhat, enyhülhet kicsit, de el nem múlik soha teljesen.”

2004. december 5-e óta – mint olvashattuk – történtek ugyan bizonyos gesztusok, megbékítő lépések az anyaország felől, de ezek csupán alkalmi kezdeményezések voltak, ráadásul attól a „hiteles” csoporttól érkeztek, akiket korábban is a vajdasági magyarsággal együtt a nemzeten belüli közös kisebbséghez tartozónak ítélték meg a délvidéki magyarok (vö. Papp 2005: 306–307).

A 2006. évi magyarországi választási eredmények a távolság kiszélesedését, a sérelmek továbbélését jelentették, amelyek interjúim, de mindennapi beszélgetéseim „alaphangját” is mindmáig meghatározzák. Rúzsza Magdolna sikerei ideiglenesen javítottak ezen az atmoszférán, de néhány hónappal győzelme után a korábbi tónus vált újra hangsúlyossá. Ennek a tónusnak egyik összetevője a saját identitás délvidéki nemzetrészként való megfogalmazódása, és ennek további erősödése elsősorban a magyarországiaktól való különbözést hangsúlyozza. S bár a magyarság délvidékiként való megélését tartja az „igazi”, „hiteles” magyarságtudat formájának – a többi határon túli nemzetresz és az igennel szavazó magyarországiak mellett –, mégis az a másik tónus kezd egyre hangsúlyosabbá válni, miszerint az anyaország árulása miatt, az ő támogatása nélkül legfeljebb néhány évtizeden belül el fog tűnni a magyarság a Vajdaságból.

Ebben a helyzetben ugyanakkor megerősödni látszanak az identitás „kézzelfogható” formái, amelyet egyik beszélgetőtársam így festett le:

„Ahogy beszűkül az életed, úgy lesz egyre fontosabb a szülőhelyed, a munkád, a családot, a gyerekeid. Lehet, hogy így kell lennie ahhoz, hogy aztán mint egy csoda mégis újjászülessünk, mert az energiáink nem csapódnak szét, mert nincs arra senkinek se szüksége, hanem azokba tudod ezt belevinni, amikbe egyébként is kapaszkodnod kéne, ami a kezéd ügyében van, amibe amúgy is kapaszkodsz.”

Kutatásaim során ez a „kapaszkodó” elsősorban Zenta városát jelentette. Beszélgetőtársaim ugyanis Zentát a délvidéki magyarság – egyik beszélgetőtársam szavaival – „kimagaslóan hiteles helyének” minősítették. Egyik interjúrészletem szemléletesen mutatja be ezt az értékelést:

„Vannak olyanok is, akik csak eljártsszák, hogy magyarok. Hogy amit a látszat mutat, csak az a fontos, belül meg üresség van. A zentaiak mások. A topolyaiak műsorát is láttad, amilyen vastaps volt itt, Zentán, az biztos, hogy nem csak úgy, nem látszat volt.”

Az interjúrészletben idézett hitelességet Zenta város presztízsének utóbbi évekbeli megnövekedése is erősíti (vö. Papp 2005: 299), ahogy azt – mint láthattuk – a topolyai néptáncsoport tagjai is kiemelték a zentai ünnepség alkalmával. A topolyaiaknak járó vastaps „nem véletlen” voltával is azt kívánta érzékeltetni beszélgetőtársam, hogy Zenta teljességgel érti és felvállalja azt az identitásstratégiát, amit a topolyaiak műsora

kommunikált március 15-e alkalmából. Ez a tevékenység pedig egy olyan közösen birtokolt jel- és jelentérendszer alapján áll, amelyet egyik zentai beszélgetőtársam „az egymásra utaltságot kifejező tettek” értékelt, „az elfogyás ellen itt, a bezártságban”.

A „bezártságot”, „elhagyatottságot” okozó december 5-ei népszavazás (amely a topolyai előadók egyikének szavaival „kettős Trianont” jelent) traumájával szemben tehát tovább mélyült a kis közösségek összefogásának igénye. A „déli végek” közös nemzetréztudatának megerősödése ezáltal a lokalitások kultúráinak szorosabb összefogására is készíti a településeket. A közös délvidéki magyar kultúra felmutatása, a különböző vajdasági folklórmotívumok közös nevezőre hozása tudatos célja volt ezért a topolyaiak március 15-éhez kapcsolódó zentai fellépésének. Ez egészül ki továbbá a horvátországi, a szlavóniai magyar dalok bemutatásával, amely a teljes délvidéki, volt jugoszláviai magyarsággal való összekapcsolódást fejezte ki. Ezt az összefogást sürgették a rituális mozzanatok, szónoklatok, és ez volt az egyik lehangsúlyozottabb pozitívuma Rúza Magdolna sikerének is.

A közös politikai-közéleti összefogás azonban még várat magára a Délvidéken, ahogy azt több interjúrészlet is elmarasztalóan ecseteli. Ehhez járul hozzá az egység hiánya a nemzeti érdekképviselő mentén, ami mára már identitásbeli és ezzel együtt megfogalmazott és átélt kulturális törésvonalakhoz is vezetett a magyarországiak és a délvidékiek között. A délvidéki magyarság ennek tükrében saját léthelyzetét „kettős kisebbségi sorsként” definiálja, amely helyzet tartós fennmaradása kikerülhetetlenül a „teljes elfogyáshoz” vezet.

Az idézett interjúrészletek azonban arra is rávilágítanak, hogy ez a helyzetértékelés könnyen megváltozhat egy esetleges magyarországi nemzetpolitikai fordulat folytán, hiszen a közös nemzethez való tartozás átélésének vágya folyamatosan visszatért beszélgetéseim során, ahogyan egyik korábban idézett beszélgetőtársam megfogalmazta: „Az a millenniumi lelkület kéne vissza.”

Irodalom

- A. Gergely András: Kisebbség, etnikum, regionalizmus. Budapest, 1997, MTA Politikai Tudományok Intézete – Etnoregionális Kutatóközpont.
- Assmann, Jan: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Budapest, 1999, Atlantisz Könyvkiadó.
- Bárdi Nándor: Stratégiai törésvonalak a budapesti magyarságpolitikában. In Tamás Pál – Erőss Gábor – Tibori Tímea szerk.: Nemzetfelfogások. Kisebbség–többség. Budapest, 2005, Új Mandátum Könyvkiadó – MTA Szociológiai Kutatóintézet, 123–143.
- Barna Gábor: Búcsújárók. Kölcsönhatások a magyar és más európai vallási kultúrákban. Budapest, 2001, Lucidus /Kisebbségkutatás Könyvek/.
- Barna Gábor: Idő és emlékezet. In: Árva Judit – Gyarmat János szerk.: Közelítések az időhöz. Budapest, 2002, Néprajzi Múzeum.
- Barth, Friedrich 1996. Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. *Regio*, 1. 3–26.
- Bausinger, Hermann: Identität. In Bausinger, Hermann szerk.: Grundzüge der Volkskunde. Darmstadt, 1978, 204–263.
- Boglár Lajos: Vallás és antropológia. Budapest, 1995, Szimbiózis.
- Boglár Lajos: Relatív viszonyaim (öninterjú). *Lettre*, 2001 nyár, 1–2.
- Csepeli György: Csoporttudat–nemzettudat. Budapest, 1987, Magvető.
- Csepeli György: Szociálpszichológia. Budapest, 2001, Osiris.
- Dolinszky Árpád: Evangéliumi üzenet. In Keszthelyi Gyula szerk.: Egyház és magyarság. Hét egyház és felekezet határon túli és hazai lelkipásztorainak, világi előjáróinak tanácskozása. 2000. január 27–28. Budapest, 2000, Custos Kiadó, 171–173.
- Geertz, Clifford: Az értelmezés hatalma. Budapest, 1994, Századvég.
- Gereben Ferenc: Identitás, kultúra, kisebbség. Budapest, 1999, Osiris.
- Hajnal Virág: „Mint leveleket a vihar”. Egy kétnyelvű vajdasági falu. In Bakó Boglárka

szerk.: Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében. Budapest, 2003, MTA Társadalomkutató Központ, 283–321.

Hall, Stuart: A kulturális identitásról. In Feischmidt Margit szerk.: Multikulturalizmus. Budapest, 1997, Osiris – Láthatatlan Kollégium.

Hoppál Mihály: Folklor és hagyomány. Budapest, 2004, Gondolat Kiadó – Európai Folklor Intézet.

Kashuba, Wolfgang: Bevezetés az európai etnológiába. Debrecen, 2004, Csokonai Kiadó.

Kósa László: Nemzet. In Ortutay Gyula szerk.: Magyar néprajzi lexikon. III. kötet. K–Né. Budapest, 1980, Akadémiai Kiadó, 706.

Kósa László – Filep Antal: A magyar nép táji-történeti tagolódása. Budapest, 1983, Akadémiai Kiadó.

Lévi-Strauss, Claude: Strukturális antropológia I–II. Budapest, 2001, Osiris.

Ljubičić-Mićko, Dragoljub: Nacionalni park Srbija. Beograd, 2002, Kreativni centar.

Mirnics Károly: A magyarok aránya községek és települések szerint. In Gábrityné Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa szerk.: Kisebbségi létjelenségek. Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások. Szabadka, 2003, Magyarságkutató Tudományos Társaság, 338–358.

Molnár Gusztáv: A „nemzet” és az „ország”. In Sebestyén Imre szerk.: Sorskérdéseink. Válogatás a Magyar Szó vasárnapi rovatában megjelent írásokból 2001–2002. Újvidék, 2003, Magyar Szó, 212–217.

Papp Richárd: Rítus és nemzet. Létünk, 1–2. (2002) sz. 37–51.

Papp Richárd: Balkán és nemzet. A vajdasági magyarok „mentalitásáról”. Pro Minoritate, 3. (2003) sz. 37–66.

Papp Richárd: „Mindennapi kenyerünk”. A Millennium és a „megszentelt hagyományok” jelentései Zentán. In Kozma István – Papp Richárd szerk.: Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében. Budapest, 2003, Gondolat Kiadói Kör – MTA Kisebbségkutató Intézet, 280–296.

Papp Richárd: Etnikus vallások a Vajdaságban? Kisebbségi léthelyzetek kulturális antropológiai értelmezései. Budapest, 2003, Gondolat Kiadói Kör – MTA Kisebbségkutató Intézet.

Papp Richárd: „Visszatér még a fény.” Pro Minoritate, 3–4. (2004) sz. 86–122.

Papp Richárd: Reformátusság és kisebbség a Délvidéken. Protestáns Szemle, 1. (2004) sz. 18–40.

Papp Richárd: A „déli végek” népe. Nemzettudat és többes kötődések a Vajdaságban élő magyarok körében december 5-e tükrében. In Kovács Nóra – Osvát Anna – Szarka László szerk.: Etnikai identitás, politikai lojalitás. Budapest, 2005, Balassi Kiadó. 296–317.

Sárkány Mihály: Kalandozások a 20. századi kulturális antropológiában. Budapest, 2000, L'Harmattan.

Szarka László: A kisebbségi magyar közösségek helyzete és fejlődési tendenciái a kutatások tükrében. 2004, forrás: www.korunk.org.

Szerbhorváth György: Magdi, a népmesei hős. Híd, 6–7. (2006) sz. 127–131.

Ujváry Zoltán: Identitás és etnikum. In Eperjessy Ernő – Krupa András – Ujváry Zoltán szerk.: Nemzetiség-identitás. Békéscsaba–Debrecen, 1991, Ethnica.

¹ Az elmúlt évek rítusain (így a 2005. évi ünnepeken is) Koltay Gergely szerzeményei közül a Kell még egy szó és a Ki szívét osztja szét, a Szörényi – Bródy-dalok közül a Ha én rózsá volnék, illetve az István, a király rockoperából több ének is visszatérő motívumává vált ezeknek a közösségi eseményeknek.

² A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége, amely az 1990-es évek első felében egységesen fogta össze a magyar politikai irányzatokat Szerbiában.

[Lennert Géza: Sz. János, Zsuzsa és Ádám]